

บทที่ 2

แนวคิดเรื่องการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา

เมื่อรัฐเป็นผู้ปกครอง รัฐจึงมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับประชาชนจากการตกเป็นผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ดังนั้นหากมีการการทำความผิดอาญาเกิดขึ้นและมีความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ถือได้ว่าเป็นความบกพร่องของรัฐที่ขาดความสามารถในการบังคับใช้กฎหมายและขาดประสิทธิภาพในการป้องกันชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน ในขณะที่การจับกุมอาชญากรหรือผู้กระทำความผิดมาลงโทษ ถือว่าอาชญากรได้รับการแก้ไขฟื้นฟู เพื่อให้กลับตนเป็นคนดี เพราะฉะนั้นในส่วนของผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมก็ควรได้รับการคุ้มครองเช่นกัน¹ ดังนั้นในบทนี้จะศึกษาถึงความหมาย ของผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม รวมถึงความเป็นมา สาเหตุ ในการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา ตลอดจนแนวคิด วัตถุประสงค์ ของการเยียวยาความเสียหาย และการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา ตามปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ รวมถึงมาตรการช่วยเหลือตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยและตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 โดยจะศึกษาเฉพาะในส่วนของผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมจากการกระทำผิดทางอาญา ไม่รวมถึงผู้เสียหายจากระบวนการยุติธรรมที่ผิดพลาดหรือบกพร่อง และไม่รวมถึงผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมที่ยินยอมหรือมีส่วนร่วมในการกระทำผิดด้วย

2.1 ความหมายของผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม

นิยามของคำว่าผู้เสียหายมีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (4) ว่า ผู้เสียหาย หมายถึงบุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดฐานใดฐานหนึ่ง รวมทั้งบุคคลอื่นที่มีอำนาจจัดการแทนได้ ดังบัญญัติไว้ในมาตรา 4 มาตรา 5 และมาตรา 6 เมื่อพิจารณาบทบัญญัติดังกล่าวแล้ว จะแบ่งผู้เสียหายตามประเภทได้ เป็น 2 ประเภท คือ ผู้เสียหายโดยตรง ตามมาตรา 2 (4) กับผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย ตามมาตรา 4 มาตรา 5 และมาตรา 6

¹ สุดสงวน สุธีสร. (2545). เหยื่ออาชญากรรม. หน้า 63.

สำหรับคำว่าเหยื่ออาชญากรรมนั้น มิได้มีบัญญัตินิยามไว้ดังเช่นผู้เสียหาย แต่เหยื่ออาชญากรรมนั้นเป็นการแบ่งแยกประเภทผู้เสียหาย โดยอาศัยลักษณะของการกระทำผิดที่ทำให้ตกเป็นผู้เสียหาย กล่าวคือ บุคคลที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำผิดนั้น หากการกระทำผิดเป็นการกระทำที่เป็นอาชญากรรมและการกระทำผิดนั้นได้กระทำต่อบุคคลนั้นโดยตรง บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้เสียหายและเป็นเหยื่ออาชญากรรมด้วย ซึ่งการกระทำความผิดที่เป็นอาชญากรรม หมายถึง ความผิดอาญาที่เป็นความผิดในตัวเอง (Mala in se) เช่น ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ฆ่าผู้อื่น ฯลฯ และนอกจากนั้นบุคคลที่มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 4 มาตรา 5 และมาตรา 6 ซึ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (4) บัญญัติให้เป็นผู้เสียหายนั้น บุคคลเหล่านี้แม้มีสิทธิยื่นคำร้องขอให้ได้รับค่าสินไหมทดแทนตาม มาตรา 44/1 แต่บุคคลเหล่านี้ก็มิได้ถูกผู้กระทำความผิดกระทำต่อตนโดยตรง บุคคลตามบทบัญญัติมาตราดังกล่าว จึงไม่ใช่เหยื่ออาชญากรรม แต่เป็นผู้เสียหาย โดยมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากกลไกของรัฐในการดำเนินคดีอาญาตามบทบัญญัติมาตราดังกล่าวเช่นกัน

สรุปได้ว่าเหยื่ออาชญากรรม หมายถึง ผู้เสียหายประเภทหนึ่ง แต่ผู้เสียหายไม่จำเป็นต้องเป็นเหยื่ออาชญากรรมเสมอไป

2.2 ความเป็นมาและสาเหตุในการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา

การช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมโดยการชดเชยความเสียหาย มีมาแต่ยุคโบราณตั้งแต่สมัยพระเจ้าอัมมูราบี² ต่อมาในสมัยกลางได้ปรากฏหลักฐาน จากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของเยอรมันได้กำหนดวิธีการช่วยเหลือโดยการชดเชยความเสียหายและเมื่อกาลเวลาล่วงเลยมาถึงยุคกลาง จึงได้มีการนำระบบการปรับ มาใช้แทนการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม เงินค่าปรับจึงตกเป็นของรัฐ รัฐจึงเป็นผู้ผูกขาดในการลงโทษ³ การชดเชยความเสียหายจึงกลายเป็นหน้าที่ให้ชำระตอบแทนกันในทางแพ่ง⁴ ในปี ค.ศ. 1878 ได้มีการประชุมร่วมกันของนักอาชญาวิทยาซึ่งสรุปผลได้ว่ากฎหมายได้ให้ความสำคัญในการบรรเทาความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ดังจะเห็นได้จาก ประเทศอังกฤษ

² ประธาน วัฒนาวาณิชย์. (2520,1 มิถุนายน – สิงหาคม) “กฎหมายทดแทนความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม แนวความคิดทางด้านรัฐสวัสดิการ.” วารสารนิติศาสตร์, 9. หน้า 73.

³ อภิรติ์ นิยมกร. (2530). การทดแทนความเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญาโดยรัฐ: ศึกษาความคิดเห็นของบุคคลากรในกระบวนการยุติธรรมและอาจารย์ผู้สอนวิชากฎหมายในมหาวิทยาลัยของรัฐ. หน้า 13.

⁴ Step Schafer. (1977). *Victimology: The Victim and his Criminal*. Virginia: Reston Publishing Company, Inc. pp. 19 – 20.

ได้ทดลองแต่งตั้งคณะกรรมการชดเชยความเสียหายทางอาญา เพื่อพิจารณาจ่ายค่าชดเชยให้แก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมที่ได้รับบาดเจ็บ ประเทศเยอรมันได้ประกาศใช้กฎหมายคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหาย ซึ่งมีชื่อว่าพระราชบัญญัติทดแทนแก่เหยื่อ ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติปกป้องเหยื่อและพยาน ประเทศฝรั่งเศสได้มีการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหาย ซึ่งรวมถึงค่าเสียหายในทางแพ่งโดยฟ้องไปพร้อมกับคดีอาญา⁵ ในปี ค.ศ. 1965 ได้มีการประชุมร่วมกันระหว่างประเทศเป็นครั้งแรกที่กรุงเฮลซิงกิ โดยสรุปได้ว่าให้รัฐทุกรัฐก่อตั้งระบบการชดเชยความเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย⁶ จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1985 ได้มีการประชุมคอนเกรสสหประชาชาติ ครั้งที่ 7 ซึ่งว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรม และการบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำผิด (The United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders) ณ กรุงมิลาน ประเทศอิตาลี โดยใช้ชื่ออย่างเป็นทางการว่า “Magna Carta for Victims” สรุปได้ดังนี้ ในกรณีที่มีการชดเชยค่าเสียหายจากผู้กระทำผิดไม่เพียงพอ การชดเชยโดยรัฐสำหรับอันตรายที่เกิดขึ้นกับผู้เสียหาย จัดว่าจำเป็นในสัดส่วนที่เปรียบเทียบได้กับ ความทุกข์ทรมานของผู้เสียหายที่ประสบเคราะห์กรรม เช่นเดียวกัน⁷ ด้วยเหตุนี้จึงได้มีผู้ให้ความหมาย ของคำว่า “ผู้เสียหาย” ซึ่งรวมถึงคำว่า “เหยื่ออาชญากรรม (Crime Victims)” โดยสรุปได้ว่า “ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม” หมายถึง

- 1) เหยื่อของผู้กระทำผิดกฎหมายบ้านเมือง แต่ไม่หมายถึงเหยื่อของภัยอย่างอื่น⁸
- 2) บุคคลที่ถูกประทุษร้ายในชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน โดยปราศจากความยินยอมของผู้นั้น ยังรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องใกล้ชิด หรืออยู่ในความรับผิดชอบ หรือในความอุปการะของผู้ถูกทำร้าย⁹
- 3) ผู้ได้รับความเสียหาย จากการก่ออาชญากรรมของผู้กระทำผิด รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องที่ได้รับผลกระทบจากความเสียหาย¹⁰

⁵ วิชามหาคุณ. (2535). “เหยื่ออาชญากรรม: แนวคิดและมาตรการคุ้มครอง.” วารสารกฎหมาย, 14, 1. หน้า 9.

⁶ Stephen Schafer. (1977). **Victimology: The Victim and his Criminal.** p. 125.

⁷ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์. (2528, 2 ธันวาคม). “การประชุมคอนเกรสสหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรม และการบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำผิด.” วารสารอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม, 3. หน้า 13 – 14.

⁸ อัมณพ ชูบำรุง และศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด. (2538). ว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรม (Victimology). หน้า 2.

⁹ สุวิทย์ นิ่มน้อย และประเทือง ธนียผล. (2533). อาชญาวิทยา และทัณฑวิทยา. หน้า 29.

¹⁰ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ และคณะ. (2531). อาชญากรรมพื้นฐานกับกระบวนการยุติธรรม ปัญหาอุปสรรคและแนวทางควบคุม. หน้า 125.

4) ผู้ที่ประสบผลร้ายหรือความเสียหายทั้งด้านชีวิต ร่างกาย จิตใจ และทรัพย์สิน อันเนื่องมาจากการละเมิดกฎหมาย¹¹

5)เหยื่อที่ได้รับความเสียหายจากผลของการกระทำผิดกฎหมายแบ่งได้ 2 ลักษณะ

(1) ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมโดยตรง (Direct Victim) คือ บุคคลที่ถูกล่วงละเมิด และได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำผิดกฎหมาย

(2) ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม (Indirect Victims) คือ บุคคลที่สามที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำผิดกฎหมาย แม้การกระทำนั้นจะไม่ได้เกิดขึ้นกับเขาโดยตรง¹²

จากการศึกษาความหมายของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม จึงส่งผลให้ผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ว่าด้วยเหยื่อวิทยา ได้มีแนวคิดที่แตกต่างกัน ดังนี้

1) เหยื่อเป็นผลผลิตของโครงสร้างทางสังคม การเมือง เทคโนโลยีสมัยใหม่อุบัติภัยต่างๆ รวมถึงปัญหาอาชญากรรม¹³

2) สังคมมีกฎหมายในการควบคุมสังคมอย่างเป็นทางการเมื่อมีการฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดต่อกฎหมาย ผู้ตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ต้องมีผู้รับผิดชอบโดยตรงต่อความเสียหาย เพราะมีพฤติกรรม ฝ่าฝืนระเบียบสังคม¹⁴

3) การชดเชยความเสียหายของรัฐต่อเหยื่ออาชญากรรม ด้วยเหตุที่ว่า รัฐไม่สามารถปกป้องคนมิให้ตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม รวมทั้งเรื่องการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับระหว่างเหยื่อกับอาชญากร จนทำให้เกิดการกระทำผิดขึ้น¹⁵

อย่างไรก็ตาม นักเหยื่อวิทยาที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับความหมาย และแนวคิดเกี่ยวกับผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ได้แบ่งทฤษฎี ออกเป็น 3 ทฤษฎี ดังต่อไปนี้

1) ทฤษฎี Victim Precipitation (การมีส่วนร่วมของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม) โดย Mavin Wolfgang ได้อธิบายว่าเหยื่อบางคน เป็นตัวกระตุ้นทำให้ตนเองต้องเผชิญกับเหตุการณ์ที่นำไปสู่การบาดเจ็บ หรือความตายโดยผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม อาจมีพฤติกรรมที่

¹¹ กุลพล พลวัน และรัชนิกร โชติชัยสถิต. (2534). “สถานภาพของเหยื่ออาชญากรรมกับผู้เสียหาย ในคดีอาญาในประเทศไทย.” วารสารอัยการนิเทศ, 33, 3. หน้า 331 - 332.

¹² สุดสงวน สุธีสร. เล่มเดิม. หน้า 2.

¹³ อัมณพ ชูบำรุง และศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด. (2538). ว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรม (Victimology). หน้า 2.

¹⁴ สุดสงวน สุธีสร. เล่มเดิม. หน้า 4.

¹⁵ Isidore Silver. (1981). *Criminology: An introduction*. p. 244.

แสดงออกหรือหนึ่งเลย อาจสรุปได้ว่าการกระทำของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมมีส่วนทำให้เกิดอาชญากรรมขึ้น

2) ทฤษฎี Live Style (รูปแบบของวิถีชีวิต) นักอาชญาวิทยา เชื่อว่ารูปแบบวิถีชีวิตของคนทำให้ตนตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้ เช่น การไปเที่ยวสวนสาธารณะในยามวิกาล เป็นต้น

3) ทฤษฎี Routine Activities มีแนวคิดที่ว่า ทุกวันนี้คนส่วนมากอยากฝ่าฝืนกฎหมาย เพื่อแก้แค้น ความโลภ และแรงจูงใจอื่นๆ¹⁶

นอกจากนี้ บทบาทของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องทำให้นักอาชญาวิทยา ได้แบ่งประเภทของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม พอสรุปได้ดังนี้

Han Von Hentig ได้นำปัจจัยทางกายภาพ ทางจิตวิทยา และทางสังคมวิทยา ประกอบการพิจารณา โดยแบ่งประเภทของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมออกเป็น 13 ประเภท กล่าวคือ ผู้เยาว์ (The Young) ผู้หญิง (The Female) คนแก่ (The Old) คนบกพร่องทางจิต และวิกลจริต (The mentally defective and other mentally deranged) พวกที่อพยพมาจากที่อื่น (The immigrants) พวกชนกลุ่มน้อย (The minorities) พวกเป็นคนโง่โดยกำเนิด (The dull normals) พวกมีใจหดหู่ (The depressed) พวกโลภมาก (The acquisitive) พวกเสเพล (The wanton) พวกคนโดดเดี่ยว และคนอกหัก (The Lonesome and the heartbroken) คนที่ตกอยู่ในความทุกข์ทรมาน (The Tormentor) พวกที่ถูกตัดโอกาส ถูกละเลย และต่อสู้เพื่อศักดิ์ศรี (The block, exempted, and fighting)¹⁷

Benjamin Mendelson ได้แบ่งประเภทผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม โดยพิจารณาจากความหนักเบาของความผิดเป็นเกณฑ์ ได้แก่ เหยื่อที่ไร้เดียงสา (The completely innocent victim) เหยื่อที่มีความผิดน้อยกว่าอาชญากร (The victim with minor guilt) เหยื่อที่มีความเขลา (The victim due to his ignorance) เหยื่อที่มีความผิดเท่ากับอาชญากร (The victim as guilty as the offender) เหยื่อที่ทำด้วยความสมัครใจ (The voluntary victim) เหยื่อที่มีความผิดมากกว่าอาชญากร (The victim more guilty than the offender) เหยื่อที่มีความผิดมากที่สุด (The most guilty victim) เหยื่อที่มีความผิดตามลำพัง (The victim who is guilty alone) เหยื่อปลอม (The simulating victim) และเหยื่อในฝัน (The imaginary victim)¹⁸

นักอาชญาวิทยาชาวญี่ปุ่น ได้ยึดหลักการพัฒนาทางสังคม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในการแบ่งประเภทของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท

¹⁶ สุตสงวน สุธีสร. เล่มเดิม. หน้า 6-9.

¹⁷ Hans Von Hentig. (1948). *The criminal & His Victim*. pp. 404-438.

¹⁸ Stephen Schafer. Op.cit. pp. 35-40.

เช่น ผู้หญิง (Women) เยาวชน (Juveniles) คนแก่ (The elderly)เหยื่อของอาชญากรรมโดยผู้ที่มีจิตผิดปกติ (Victims of crimes committed by mentally – disordered Persons) เหยื่อขององค์กรอาชญากรรม (Victims of syndicated crimes)¹⁹

ฉะนั้น หากนำประเภทของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม มาประกอบการพิจารณา กับพฤติกรรม บุคลิกภาพ ลักษณะทางชีวภาพของตัวผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม รวมทั้งสถานที่ เวลา กับการเกิดอาชญากรรม สภาพเศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนการดำเนินงานของกระบวนการยุติธรรม จะทำให้ทราบถึงสาเหตุของการตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ดังนี้

- 1) ความยากจน และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม
- 2) ความเป็นอยู่ที่ขาดระเบียบวินัย และขาดคุณธรรม
- 3) ความเป็นอยู่ที่ขาดความร่วมมือในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม
- 4) กระบวนการยุติธรรมที่บังคับใช้กฎหมายขาดความจริงจังในการปฏิบัติงาน
- 5) ขาดความมั่นคงในชีวิต
- 6) ขาดผู้นำที่มีความสามารถ

ดังนั้น ในการพิจารณาให้ความคุ้มครองผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมอาจวิเคราะห์ได้จากประเภทผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ประกอบกับสาเหตุของการตกเป็นผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไข รวมถึงการป้องกันการตกเป็นผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งอาจจำแนกได้ 4 ลักษณะ ดังนี้

- 1) การป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมโดยตัวเอง

การระมัดระวังไม่ให้ตัวเองไปอยู่ในสถานการณ์ ต่อการเป็นเหยื่อรู้จักหลีกเลี่ยงโอกาสที่จะทำให้ตนเองต้องตกเป็นเหยื่อ ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับการจัดเกลาทางสังคมต่อปัญหาแต่ละเรื่อง

- 2) การป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมโดยเพื่อนบ้านหรือชุมชน

คือ การปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมมีความรับผิดชอบร่วมกันมีการอุดหนุนเกื้อกูลกัน และช่วยเหลือกันเมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้น

- 3) การป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมโดยรัฐ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน กล่าวคือ

(1) ด้านหน่วยงาน กล่าวคือ หน่วยงานของตำรวจมีหน้าที่โดยตรงในการป้องกันและปราบปราม หากป้องกันการเกิดอาชญากรรมได้ ก็จะสามารถป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้เช่นกัน เพราะถ้าไม่มีอาชญากรรม ก็ไม่มีเหยื่ออาชญากรรม

¹⁹ อรรถพร ชูบำรุง. (2532). อาชญวิทยาและอาชญากรรม. หน้า 308 – 317.

(2) ด้านตัวอาชญากร โดยมุ่งให้หน่วยงานราชทัณฑ์ ได้มีโครงการปรับปรุง และแก้ไขพฤติกรรมของผู้กระทำผิดให้สามารถกลับตัวเป็นคนดี รวมทั้งอยู่ในสังคม โดยปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่งเป็นผลโดยตรงต่อตัวผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม

(3) ด้านตัวผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม รัฐต้องจัดหาบริการ เพื่อตัวผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม ในการปรับปรุงฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมให้สามารถมีชีวิตในสังคม และเรียนรู้สถานการณ์ ที่เกิดขึ้น เพื่อมิให้ตกเป็นเหยื่อในอนาคต

4) การป้องกันจากการตกเป็นผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมในลักษณะผสมผสาน²⁰

การนำแนวทางที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด โดยนำมาผสมผสานเพื่อให้เกิดประสิทธิผลในการพิจารณาให้ความคุ้มครองผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมตลอดจนมีมาตรการในการเยียวยา และเป็นแนวทางในการป้องกันเหตุร้าย ที่อาจเกิดขึ้นกับผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

2.3 กรอบในการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมโดยการเยียวยาความเสียหาย

เมื่อมีการกระทำความผิดอาญาจนก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นแก่ผู้ใดซึ่งตกเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหาย ผู้เสียหายมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาความเสียหายจากผู้กระทำความผิดโดยการชดเชยค่าเสียหายหรือโดยวิธีอื่นอันจะทำให้ความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นบรรเทาเบาบางลง สำหรับการชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายโดยทั่วไปนั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

ประเสริฐ เมฆมนั ได้อธิบายว่า “การชดเชยค่าเสียหายแห่งอาชญากรรม มีลักษณะแตกต่างไปจากโทษปรับในประเด็นที่ว่า การชดเชยค่าเสียหายเป็นการบวนการที่กฎหมายกำหนดให้ผู้กระทำความผิดชดเชยค่าเสียหายจากอาชญากรรมให้แก่บุคคลผู้ถูกระบุร้ายนั้นๆ โดยตรง ส่วนโทษปรับเป็นการเจาะจงให้ผู้กระทำความผิดชดเชยค่าเสียหายแก่รัฐ”²¹

Burt Galaway ได้อธิบายว่า “การชดเชยค่าเสียหาย หมายถึง ข้อบังคับหรือข้อกำหนดของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมหรือความสมัครใจของผู้กระทำความผิดที่ยินยอมรับข้อกำหนดของกระบวนการยุติธรรมในการกระทำความผิดที่จัดขึ้นเพื่อให้เกิดการชดเชยเยียวยาความเสียหายอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำผิด”²²

²⁰ สุดสงวน สุธีสร. เล่มเดิม. หน้า 21 - 29.

²¹ ประเสริฐ เมฆมนั. (2525). *หลักทฤษฎีอาญา*. หน้า 38.

²² Burt Galaway and Joe Hudson. (1978). *Offender Restitution in Theory and Action*. p. 57.

Burt Galaway และ Joe Hudson ได้อธิบายว่า “การชดใช้ค่าเสียหายในคดีอาญาเป็นเสมือนการแทรกแซงโดยเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมที่ต้องการให้ผู้กระทำความผิดทำการจ่ายเงินหรือบริการแก่ผู้เสียหาย (เอกชนหรือรัฐก็ได้) จากผลของอาชญากรรมไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม”²³

Stephen Schafer ได้อธิบายว่า “การชดใช้ค่าเสียหายแห่งอาชญากรรมมิได้หมายถึงการชดใช้ที่เป็นตัวเงินเสมอไป อาจจะเป็นการชดใช้ในรูปแบบอื่นที่เหมาะสมแก่กรณีความผิดนั้นๆ ก็ได้ เช่น การขอมาลาโทษต่อผู้เสียหายหรือการทำงานให้แก่ผู้เสียหายเพื่อตอบแทนชดใช้ในความผิดนั้นๆ”²⁴

การชดใช้ค่าเสียหายตามกฎหมายของแต่ละประเทศก็มีแนวความคิดและวิธีดำเนินการในการเข้าถึงการชดใช้ค่าเสียหายที่ต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจ และอุดมการณ์ทางการเมืองของแต่ละประเทศ²⁵ ทำให้คำที่ใช้แทนการเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายโดยผู้กระทำความผิดนั้นแตกต่างกันไปตามความมุ่งหมายที่จะคุ้มครองผู้เสียหาย ยกตัวอย่างเช่นตามกฎหมายฝรั่งเศสกำหนดให้ผู้เสียหายมีสิทธิที่จะยื่นคำร้องขอให้ชดใช้ความเสียหายอันเป็นผลจากอาชญากรรมได้โดยใช้คำว่า Reparation หรือการชดใช้ความเสียหายอันมีลักษณะเป็นการชดใช้ทางแพ่ง ส่วนกฎหมายเยอรมนีใช้คำว่า Damage หรือค่าเสียหายซึ่งหมายถึงการที่ผู้กระทำความผิดชดใช้ทำให้ผู้เสียหายกลับคืนสู่สภาพเดิมด้วยการชดใช้และการทดแทนด้วยเงิน²⁶ ส่วนสหรัฐอเมริกาใช้คำว่า Restitution หรือค่าชดใช้แทนความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรมให้แก่ผู้เสียหายโดยผู้กระทำความผิดอันมีลักษณะเป็นการชดใช้ทางอาญาโดยผู้เสียหายมีสิทธิที่จะฟ้องให้มีการชดใช้ทางแพ่งได้อีกส่วนหนึ่งสำหรับส่วนที่ค่าชดใช้ไม่ครอบคลุมถึง

ส่วนการเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากอาชญากรรมโดยผู้กระทำความผิดนั้นประเทศไทยใช้คำว่า Compensation หรือค่าสินไหมทดแทนซึ่งหมายถึงสิทธิที่จะได้รับการชดใช้ในทางแพ่งไม่เพียงเฉพาะค่าเสียหายที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสิทธิต่างๆ ที่สามารถเรียกได้ในทางแพ่งทั้งหมด โดยคำว่า “สินไหมทดแทน” เป็นคำที่ใช้ในกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิดตามกฎหมายไทย หมายความว่า การกระทำเพื่อทดแทนความเสียหาย อันเป็นการกระทำเพื่อให้ผู้เสียหายกลับคืนสู่ฐานะก่อนมีการละเมิดให้ได้มากที่สุด ดังนั้นในกรณีที่ผู้เสียหายถูกละเมิดต่อทรัพย์สิน ถ้ายังอยู่ในวิสัยที่จะคืนได้ก็ต้องคืนทรัพย์สินให้แก่ผู้เสียหาย แต่ถ้าคืนไม่ได้

²³ Ibid. p. 1.

²⁴ Stephen Schafer. Op.cit. p. 128.

²⁵ อัสวิน วัฒนวิบูลย์ และ อมรรรัตน์ กริยาผล. (2530). “การชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา (ตอนที่ 2).” วารสารอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม, 4. หน้า 52.

²⁶ Stephen Shafer. Op.cit. p. 21.

ทางเยียวยาที่ดีที่สุดคือการไช้ราคาทรัพย์สิน และนอกจากนี้หากผู้เสียหายยังได้รับความเสียหายอื่นใด อีกก็มีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาอันเรียกได้ว่าเป็นค่าเสียหายอันพึงจะบังคับให้ใช้เพื่อความสะดวก อย่างไรก็ดี อันได้ก่อกำขึ้น²⁷ บทบัญญัติของกฎหมายไทยตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 นั้น ใช้คำว่าค่าสินไหมทดแทน ก็เพื่อให้มีความหมายเป็นอย่างเดียวกันกับคำว่า ค่าสินไหมทดแทนในเรื่องละเมิดตามกฎหมายแพ่งที่ผู้เสียหายมีสิทธิที่จะเรียกร้องได้ ซึ่งความแตกต่างของคำว่า “ค่าเสียหาย” กับคำว่า “ค่าสินไหมทดแทน” นั้น “ค่าสินไหมทดแทน” เป็นคำที่มีความหมายกว้างกว่าคำว่า “ค่าเสียหาย” โดยค่าสินไหมทดแทนนั้นอาจได้แก่ การคืนทรัพย์สิน การใช้ราคาทรัพย์สิน และยังรวมถึงการชดใช้ความเสียหายด้วยวิธีการอื่นๆ อีก เช่น การกำหนดให้จัดการตามสมควรในกรณีแก้ไขข่าวแพร่หลายอันฝ่าฝืนต่อความเป็นจริง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปคือ การชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายและเหยื่อในคดีอาญา หมายถึง การที่ผู้กระทำความผิดชดใช้ความเสียหายอันเป็นผลจากอาชญากรรมที่ตนได้กระทำให้แก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมเพื่อบรรเทาความเสียหาย ซึ่งการชดใช้นี้อาจเป็นการชดใช้ด้วยเงิน หรือการชดใช้ในลักษณะอย่างอื่นที่มีใช้เงิน อันจะเป็นการชดใช้ใดๆ ที่ทำให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาให้กลับคืนดีไม่ว่าจะเป็นทางด้านทรัพย์สินหรือทางด้านจิตใจ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการแสดงความรับผิดชอบของผู้กระทำความผิดในการกระทำของตนด้วย แต่ในส่วนของการศึกษาฉบับนี้จะเป็นการศึกษาเฉพาะการชดใช้ด้วยเงินหรือทรัพย์สิน โดยการช่วยเหลือจากกลไกหรือมาตรการของรัฐที่กำหนดขึ้นรวมถึงการปรับปรุงกลไกและช่องทางการจัดหาเงินงบประมาณเพื่อรื้อฟื้นนำมาชดใช้ให้ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมต่อไป

การชดใช้ค่าเสียหาย (Restitution) ให้แก่ผู้เสียหาย โดยผู้กระทำความผิดเป็นหลักการที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายฮัมมูราบีในช่วงประมาณ 1900 ปีก่อนคริสต์ศักราช²⁸ ดังที่กล่าวมาแล้ว โดยมีถ้อยคำในกฎหมายระบุว่า “ถ้าผู้ใดก็ตามทำบาปและถูกกล่าวหาว่าฝ่าฝืนสัญญาไม่จงรักภักดี...ตลอดจนปล้นทรัพย์สินผู้อื่น...เขาจะต้องชดใช้ค่าเสียหายเต็มจำนวนที่เสียหายและเพิ่มเติมอีกห้าเท่าให้แก่ใครก็ตามที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินที่เสียหายนั้น” และ “ถ้าผู้ใดลักขโมยวัว...ถ้าวันนั้นเป็นของพระเจ้าหรือพระราชวัง เขาจะต้องใช้คืนสามสิบเท่า...

²⁷ ญัฐติ วรรณวนิช. (2538). การกำหนดค่าสินไหมทดแทนเกี่ยวกับชีวิตและร่างกายเนื่องจากการทำละเมิด. หน้า 16.

²⁸ อมรรัตน์ กรียาผล. (2542). ทศนคติของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมต่อการลงโทษผู้กระทำความผิด โดยการชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา: ศึกษาเฉพาะในกรุงเทพมหานคร. หน้า 36 – 38.

ถ้าวันนั้นเป็นของคนชั่ว จะต้องชดใช้คืนสิบเท่า...ถ้าผู้ลักขโมยไม่มีวิธีการใดจะชดใช้คืนได้ เขาจะต้องถูกนำไปสู่ความตาย”²⁹

เมื่อยุคกลางสิ้นสุดลงรัฐมีอำนาจมากขึ้นทำให้ผู้เสียหายลดความสำคัญลง การชดใช้เริ่มลดน้อยลงหลังจากที่อาณาจักร Frankish ถูกแบ่งโดยสนธิสัญญา Verdum การชดใช้ค่าเสียหายก็ถูกกลืนกลายเป็นค่าปรับของรัฐ และรัฐก็ผูกขาดการลงโทษการชดใช้เป็นหน้าที่จ่ายตอบแทนให้กันในกฎหมายแพ่ง สิ่งนี้เป็นประวัติศาสตร์ของการปฏิรูปอาชญากรรมด้วยการลดความเอาใจใส่ต่อผู้เสียหาย และเริ่มหาระบบกฎหมายที่สามารถได้รับการชดใช้เต็มจำนวนได้ยากยิ่ง³⁰

ในศตวรรษที่ 16 Thomas More ได้ให้คำแนะนำว่า “ผู้กระทำความผิดควรทำการชดใช้ค่าเสียหายให้เหยื่อที่ตนกระทำการล่วงละเมิดเหล่านั้นและอุทิศแรงงานแก่โครงการทำงานสาธารณะทั้งหลายของชุมชนประกอบกัน”³¹

ปี ค.ศ. 1878 ได้มีการประชุมของ Several International Prisoner Penitentiary Congress ที่พยายามก่อตั้งสิทธิของผู้เสียหายอีกครั้ง ในการประชุมราชทัณฑ์ระหว่างประเทศที่สต็อกโฮล์ม Sir George Amey หัวหน้าศาลยุติธรรมของนิวซีแลนด์ และ William Tallack ได้แสดงเจตนาที่จะนำการชดใช้แบบเก่ามาใช้ Garofalo นักอาชญาวิทยาชาวอิตาลีได้ยกปัญหานี้ขึ้นในการประชุมที่กรุงโรม เมื่อปี ค.ศ. 1885 และการชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญาได้เป็นหัวข้อที่ถกเถียงกันในการประชุมที่ St. Petersburg ในปี ค.ศ. 1890 และ อีกครั้ง Christiania ในปี ค.ศ. 1891 ซึ่งได้ผลสรุปว่า³²

1) กฎหมายปัจจุบันไม่ให้ความสนใจเพียงพอในการบรรเทาความเสียหายของผู้เสียหาย

2) ความผิดเล็กๆ น้อยๆ ก็ควรที่จะได้รับการชดเชย

3) รายได้ของนักโทษที่สะสมในระหว่างจำคุกอาจเป็นประโยชน์สำหรับเป้าหมายนี้

ต่อมาได้มีการประชุมว่าด้วยการลงโทษและการราชทัณฑ์นานาชาติ ณ กรุงปารีส เมื่อปี ค.ศ. 1895 และกรุงบรัสเซลส์ เมื่อปี ค.ศ. 1900 แต่ยังไม่ได้อ้างอิงใคร่ครวญนัก จนกระทั่งประมาณปี ค.ศ. 1940 – 1950 เริ่มมีการให้ความสนใจผู้เสียหายมากขึ้น ด้วยผลงานของ Han Von Hentig ในหนังสือ The Criminal and His Victim จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยเยล ในปี ค.ศ. 1948 ทำให้นักอาชญาวิทยาเริ่มมองว่าผู้เสียหายมีบทบาทอย่างสำคัญในการก่ออาชญากรรม และได้เกิดวิชา

²⁹ Code of Hammurabi, 2100 B.C.

³⁰ Stephen Schafer. Op.cit. pp. 19 – 20.

³¹ Chesney. (1978). **Hudson and Mclagen.** pp. 355 – 356.

³² Stephen Schafer. (1960). **Restitution to Victim of Crime.** pp. 9 – 10.

ที่เรียกว่า “ศาสตร์ ว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรม” (Science of Victim or Victimology)³³ นอกจากนี้ยังเห็นว่าการชดใช้เป็นการแก้แค้นอย่างมีเหตุผลที่จะทำให้ผู้กระทำความผิดได้รับผิชอบในหน้าที่ของตน ระบบความยุติธรรมที่มีอยู่ไม่ให้ความยุติธรรมแก่ผู้เสียหาย³⁴ ต่อมาได้มีการรื้อฟื้นทบทวนหลักการชดใช้ค่าเสียหาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการพิจารณาถึงเรื่องการชดใช้ค่าเสียหายในการประชุมระหว่างประเทศครั้งต่างๆ ดังนี้

1) การประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยอาชญาวิทยาครั้งที่ 6 ณ กรุงแมดริด ประเทศสเปนในวันที่ 21 - 27 กันยายน ค.ศ. 1970

2) การประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยวิทยาการผู้ถูกกระทำร้าย ครั้งที่ 1 ในวันที่ 2 - 6 กันยายน ค.ศ. 1973 ณ เมืองเยรูซาเลม ประเทศอิสราเอล

3) การประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยวิทยาการผู้ถูกกระทำร้ายครั้งที่ 2 ในวันที่ 5-11 กันยายน ค.ศ. 1976 ณ บอสตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา

เมื่อมีความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาวิชาอาชญาวิทยาแผนใหม่ ทำให้นักอาชญาวิทยาได้มีการวิเคราะห์วิจารณ์ในเรื่องนี้มากมาย ในฐานะที่การชดใช้ค่าเสียหาย (Restitution) โดยผู้กระทำความผิดนี้เป็นมาตรการหนึ่งในการลงโทษผู้กระทำผิด จึงมีการสนับสนุนให้หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมใช้บทลงโทษนี้แก่ผู้กระทำความผิด ดังเช่นแนวความคิดของนักอาชญาวิทยาต่างๆ ดังนี้

Stephen Schafer สนับสนุนให้ศาลสั่งให้ผู้กระทำความผิดชดใช้ค่าเสียหายโดยได้กล่าวว่า “การชดใช้ค่าเสียหายแก่อาชญากรรมในแง่ทฤษฎีมีความแตกต่างไปจากการชดใช้ค่าเสียหายทางแพ่ง เนื่องจากการชดใช้ค่าเสียหายแก่อาชญากรรมถือเป็นภาระส่วนตัวของอาชญากรที่ต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่ตนได้ก่อขึ้น จึงเท่ากับเป็นการเตือนสติอาชญากรให้ตระหนักถึงผลกระทบที่ตนได้กระทำลงไป โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงว่าผู้กระทำผิดนั้นอยู่ในฐานะร่ำรวยหรือยากจน”

Herbert Spencer ได้เสนอแนะว่า “เรือนจำควรจะกำหนดให้วิธีการหักรายได้หรือหักรางวัลปันผลจากการฝึกอาชีพของผู้ต้องขัง เพื่อนำไปชดใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม ทั้งควรจะควบคุมผู้ต้องขังไว้ในเรือนจำจนกว่าจะชดใช้ค่าเสียหายเสร็จสิ้นโดยบริบูรณ์แล้ว”

Marvin W. Wolfgang ได้กล่าวว่า “การลงโทษและแก้ไขความประพฤติของผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นแนวทางที่ปฏิบัติมาแต่เดิมยังไม่เป็นการเพียงพอ ควรที่สังคมจะขยายขอบเขต

³³ ประธาน วัฒนวานิชย์. (2520). “กฎหมายทดแทนความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม: แนวความคิดทางด้านรัฐสวัสดิการ.” วารสารนิติศาสตร์, 9, หน้า 69.

³⁴ John E. Conkin. (1981). *Criminaiology*. pp. 442 – 443.

การลงโทษโดยให้อาชญากรชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้ถูกระบุร้ายจากอาชญากรรมนั้นๆ ในลักษณะเดียวกันกับกรณีนายจ้างมีส่วนรับผิดชอบร่วมกับลูกจ้างที่จะชดใช้ค่าเสียหายหรืออุบัติเหตุอันเกิดจากการเสี่ยงภัยในการทำงานร่วมกัน”

การศึกษาในเรื่องเหยื่ออาชญากรรม ทำให้นานาประเทศเริ่มหันมาให้ความสนใจกับเหยื่ออาชญากรรมกันมากขึ้น ส่งผลให้มีการศึกษาในเรื่องการทดแทนค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งการที่จะมีการทดแทนค่าเสียหายให้แก่เหยื่ออาชญากรรมได้นั้นต้องปรากฏว่าอาชญากรรมที่เกิดขึ้นนั้นมีผู้หนึ่งผู้ใดตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม และเมื่อมีผู้ได้รับความเสียหายจากอาชญากรรมแล้วปัญหาที่น่าคิดต่อมาคือ ผู้ใดควรจะเป็นผู้ชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้น

ประมาณ 25 ปีที่ผ่านมา มีการเคลื่อนไหวของผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนโดยเริ่มอย่างชัดเจนในประเทศตะวันตก และถูกนำเข้าสู่การกำหนดเป็นมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อเหยื่ออาชญากรรมขององค์การสหประชาชาติ ในระยะต่อมาจึงทำให้เกิดแนวความคิดในการจัดการกับผู้กระทำความผิดในลักษณะที่คงความสมดุลและความยุติธรรมให้แก่เหยื่ออาชญากรรมด้วย ซึ่ง ได้รับความสนใจจากประเทศต่างๆ มากขึ้น ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ในเรื่องการให้ความสำคัญในการจัดบริการของรัฐจากที่เน้นการบริการและคุ้มครองให้แก่ผู้กระทำความผิดเพียงฝ่ายเดียว มาสู่การบริการของรัฐที่ให้ความสำคัญกับผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมมากขึ้น

จากการตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาความไม่เป็นธรรมที่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมถูกละเลยและไม่ได้รับการคำนึงถึงอย่างเพียงพอ จึงได้มีมติที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติที่ 40/34 ในวันที่ 29 พฤศจิกายน ค.ศ. 1985 ออกมาเป็นปณิญาว่าด้วยการอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ (Declaration of basic Principles of Justice for Victims of Crime and abuse of power) ซึ่งเป็นการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับการประชุมสหประชาชาติครั้งที่ 7 ในเรื่องการป้องกันอาชญากรรมและการคุ้มครองผู้กระทำความผิด ณ นครมิลาโน ประเทศอิตาลี ในวันที่ 26 สิงหาคม ถึงวันที่ 6 กันยายน ค.ศ. 1985 โดยมีปรัชญาพื้นฐานให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาต้องได้รับการยอมรับและได้รับการปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์³⁵ ซึ่งตามปณิญานี้ได้วางหลักในการให้ความสำคัญ กับผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมที่เกิดจากการกระทำความผิดอาญา โดยการกำหนดมาตรฐานการคุ้มครองผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมไว้ 4 ประการ คือ

³⁵ วีรศักดิ์ แสงสารพันธ์. (2544). ผู้เสียหายในคดีอาญา: ศึกษาสิทธิและการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหาย ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย. หน้า 84 – 85.

1) การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม (Access to Justice and fair Treatment)

2) การได้รับค่าชดเชยความเสียหายโดยผู้กระทำความผิด (Restitution)

3) การได้รับการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ (Compensation)

4) การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม (Assistance)

กล่าวโดยเฉพาะในส่วนของการได้รับค่าชดเชยความเสียหายโดยผู้กระทำความผิดนั้น ปฏิญญาว่าด้วยการอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบนี้ได้กำหนดมาตรฐานการชดเชยความเสียหายโดยผู้กระทำความผิดดังต่อไปนี้

1) ผู้กระทำความผิดหรือบุคคลที่สามซึ่งต้องรับผิดชอบในการกระทำของเขา ควรดำเนินการเพื่อเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ครอบครัว หรือทายาทของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม นอกจากนี้การชดเชยความเสียหายควรรวมถึงการคืนทรัพย์สินมูลค่าของความเสียหาย หรือการสูญเสีย รวมถึงการชดเชยค่าใช้จ่ายที่เสียไปเนื่องจากการตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม การจัดให้มีการช่วยเหลือแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม และการชดเชยสิทธิที่เสียไป³⁶

2) รัฐต้องทบทวนการดำเนินการบังคับใช้กฎหมาย รวมถึงกฎและระเบียบต่างๆ โดยให้การชดเชยความเสียหายมีความเป็นไปได้ในการตัดสินคดีอาญา เพื่อเป็นมาตรการในการลงโทษทางอาญาประการอื่น³⁷

3) ในคดีที่เป็นการกระทำความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม การชดเชยความเสียหายยังรวมถึงการทำให้สภาวะแวดล้อมกลับคืนสู่สภาพเดิม การสร้างสิ่งที่เป็นโครงสร้างขั้นพื้นฐานขึ้นมาใหม่ทดแทนความสะดวกที่ชุมชนต้องเสียไป และค่าใช้จ่ายในการหาที่อยู่ใหม่ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อความเสียหายนั้นเป็นเหตุผลให้ชุมชนต้องเคลื่อนย้ายออกจากที่เดิม³⁸

³⁶ ปฏิญญาสากลว่าด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 8.

³⁷ ปฏิญญาสากลว่าด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 9.

³⁸ ปฏิญญาสากลว่าด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 10.

4) หากว่าการปฏิบัติหน้าที่ขององค์กรและเจ้าพนักงานของรัฐตามกฎหมายนั้น ได้ฝ่าฝืนกฎหมายอาญา และได้สร้างความเสียหายให้แก่บุคคล ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ในกรณีนี้ต้องได้รับการชดเชยจากรัฐ³⁹

ต่อมาได้มีมติคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ ในมติที่ 1986/16, 1989/57 และ 1990/22 ได้เน้นถึงความต้องการในการจัดให้มีมาตรการที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดผลสำเร็จไปตามปฏิญญาด้วยการจัดการของรัฐบาล องค์กรรัฐบาลระหว่างประเทศ และคู่สัญญาอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อเรียกร้องให้เลขาธิการสหประชาชาติ และผู้ที่เป็นตัวแทนทั้งหมดของสหประชาชาติ และองค์กรที่เหมาะสมอื่นๆ ทำความเข้าใจและจัดการให้พร้อมเพรียงกันในการดำเนินการ เพื่อป้องกันการเป็นเหยื่ออาชญากรรม และเพื่อให้ความรุนแรงของการเป็นเหยื่ออาชญากรรม ลดน้อยลงด้วยวิธีการของตนเอง ทั้งยังสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการสร้างนโยบายและงานวิจัยในเรื่องเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจในทางมิชอบ

วัตถุประสงค์ในการชดเชยค่าเสียหายนั้น ตามแนวความคิดของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐาน (Positive School) สนับสนุนให้ใช้มาตรการลงโทษผู้กระทำความผิดในทำนองหลีกเลี่ยงวิธีการปฏิบัติที่จะเป็นการลดคุณค่าหรือยังความเสื่อมเสียแก่ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้กระทำความผิดเท่าที่จะเป็นไปได้

วัตถุประสงค์ของการชดเชยค่าเสียหาย ทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ⁴⁰ คือ

- 1) เพื่อเป็นการลงโทษผู้กระทำความผิด
- 2) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้กระทำความผิดได้รับการบรรเทาลดหย่อนผ่อนโทษ หรือใช้มาตรการผ่อนปรนอื่นๆ ต่อผู้กระทำความผิด โดยการให้ผู้เสียหายได้รับการชดเชยค่าเสียหายจากผู้กระทำความผิดตามความจำเป็นและเหมาะสมแก่กรณี เป็นการทดแทน

GerHard O.W.Mueller ได้กล่าวว่า “การชดเชยค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมมิได้เป็นประเด็นที่ควรถกเถียงในแง่ของอารมณ์หรือเหตุผลทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง จนกว่าจะมีการพิสูจน์และวินิจฉัยให้เป็นที่แน่ใจว่าการชดเชยค่าเสียหายแก่อาชญากรรมเป็นมาตรการปฏิบัติที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์แห่งหลักการแก้ไขอาชญากรรมแล้วเท่านั้น”

ดังนั้น นักอาชญาวิทยาจึงมีความเห็นว่า เป็นการสมควรที่หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมจะพิจารณาเพื่อใช้มาตรการในการให้ผู้กระทำความผิดชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้ที่ได้รับ

³⁹ ปฏิญญาสากลว่าด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 11.

⁴⁰ ประเสริฐ เมฆมณี. เล่มเดิม. หน้า 44.

ความเสียหาย ในลักษณะที่เป็นการสมานประโยชน์ระหว่างความมุ่งหมายแห่งการลงโทษและหลักการแก้ไขผู้กระทำความผิดเป็นรายบุคคล เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้กระทำความผิดได้กลับความประพฤติ และทำให้ผู้เสียหายได้รับการชดเชยความเสียหาย

เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ในการชดเชยค่าเสียหาย คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย แห่งแคนาดา ค.ศ. 1976 (Law Reform Commission of Canada 1976) ได้เสนอแนะแนวทางปฏิบัติ ว่าด้วยการชดเชยค่าเสียหาย ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้⁴¹

1) การชดเชยค่าเสียหาย หมายถึง การที่ผู้กระทำความผิดได้ชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย ซึ่งได้รับความสูญเสียเท่าที่ผู้กระทำความผิดจะพึงสามารถชดเชยได้

2) การชดเชยค่าเสียหายแห่งอาชญากรรมมิได้หมายถึงการชดเชยที่เป็นตัวเงินเสมอไป อาจจะเป็นการชดเชยในรูปแบบอื่นๆ ที่เหมาะสมแก่กรณีความผิดนั้นๆ ก็เป็นได้ เช่น การขอขมาลาโทษ ต่อผู้เสียหาย หรือการทำงานให้แก่ผู้เสียหาย เพื่อตอบแทนชดเชยในความผิดที่ได้กระทำความ

3) การชดเชยค่าเสียหายแห่งอาชญากรรมนอกจากจะต้องคำนึงถึงหลักความสามารถ แห่งการชดเชยค่าเสียหายของผู้กระทำความผิด หรือเงื่อนไขการลงโทษอื่นๆ ประกอบด้วยแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงหลักความยินยอมเห็นพ้องของผู้เสียหายอีกด้วย

4) การชดเชยค่าเสียหายที่เป็นตัวเงินควรจะกำหนดจำนวนเงิน หลักการ และเงื่อนไข ในการปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน

5) ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดจงใจปฏิเสธไม่ชดเชยค่าเสียหายตามคำสั่งของศาล ศาลอาจจะใช้การลงโทษจำคุกหรือมาตรการบังคับอื่นๆ เพื่อลงโทษให้เหมาะสมกับความผิดก็ได้

การชดเชยค่าเสียหายนั้นไม่ได้ถูกมองว่าเป็นการแก้แค้นผู้กระทำความผิดของผู้เสียหาย แต่เป็นการบรรเทาความเสียหายให้กับผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมซึ่งเป็นวิธีการแก้ไขผู้กระทำความผิดอย่างหนึ่ง เพื่อสมานความเข้าใจ เกิดความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจในความผิดพลาดจากการกระทำความผิดที่เกิดขึ้น และยังทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อผู้กระทำความผิดที่ได้ชดเชยให้กับผู้เสียหาย

⁴¹ ประเสริฐ เมฆมนิ. เล่มเดิม. หน้า 45.

2.4 การช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมตามปณิญาสากล่าวด้วย หลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ

ในการดำเนินคดีอาญา ต่างมุ่งเน้นที่จะคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้กระทำผิด และภายใต้กระบวนการเดียวกันนี้ ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมต้องช่วยเหลือตนเองในการเรียกร้องค่าเสียหายจากผู้กระทำผิด ซึ่งบางครั้งไม่สามารถเรียกร้องได้ เนื่องจากไม่สามารถได้ตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ หรือผู้กระทำผิดไม่อยู่ในฐานะที่สามารถชดเชยค่าเสียหายได้ จึงเป็นเหตุให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมไม่ได้รับความเป็นธรรม ด้วยตระหนักถึงปัญหานี้จึงได้มีมติที่ประชุมสมัชชาใหญ่ที่ 40/34 ของการประชุมใหญ่สหประชาชาติ ว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรม และการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ครั้งที่ 7 ในปี ค.ศ. 1985 ได้รับรองปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม และการใช้อำนาจโดยมิชอบ (Declaration of basic Principles of Justice for Victims of Crime and abuse of power)⁴² โดยมีปรัชญาพื้นฐานให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา ต้องได้รับการยอมรับ และได้รับการปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์⁴³ ตามปณิญาสาสดังกล่าว ได้วางหลักการไว้สองส่วน ซึ่งในส่วนแรกได้ให้ความสำคัญกับผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ที่เกิดจากการกระทำผิดอาญา โดยในส่วนที่สองได้ให้ความสำคัญกับผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ที่เกิดจากการบิดเบือนอำนาจ ซึ่งจะกล่าวถึงเฉพาะในส่วนแรก โดยในส่วนแรกนี้ ได้กำหนดมาตรฐานการคุ้มครองผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมไว้ สี่ประการ กล่าวคือ การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม (Access to Justice and fair Treatment) การได้รับค่าชดเชยความเสียหายโดยผู้กระทำผิด (Restitution) การได้รับการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ (Compensation) และการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม (Assistance) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้⁴⁴

2.4.1 การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม (Access to Justice and fair Treatment)

วัตถุประสงค์ของการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาก็คือ “ความยุติธรรม” ที่รัฐจะต้องมีมาตรการและกลไกเพื่อให้ความช่วยเหลือ ให้ความคุ้มครองทั้งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของระบบความยุติธรรมทางอาญา โดยมีใช้เพราะเหตุผลทาง

⁴² ชาญเชวณ ไซยานุกิจ. (2539). “เหยื่ออาชญากรรม, การประณอมข้อพิพาท และกระบวนการยุติธรรม.” วารสารอัยการนิเทศ, 58, 4. หน้า 90 – 91.

⁴³ วีระศักดิ์ แสงสารพันธ์. เล่มเดิม. หน้า 84 – 85.

⁴⁴ คงสิทธิ์ ศรีทอง. (2537). การคุ้มครองผู้เสียหายในความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา. หน้า 123.

มนุษยธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ที่สำคัญยังเป็นการสร้างหลักประกันให้กับประชาชนว่า รัฐซึ่งเป็นผู้อำนวยความสะดวกยุติธรรม ต้องทำหน้าที่ด้วยความเป็นธรรม⁴⁵ โดยที่ปญญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ ได้กำหนดมาตรฐานการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและปฏิบัติอย่างเป็นธรรม (Access to Justice and fair Treatment) ไว้ ดังนี้

1) ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมควรได้รับการปฏิบัติด้วยความรู้สึกรู้สึกเมตตา เคารพ ถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีสิทธิเข้าถึงกลไกของกระบวนการยุติธรรมและได้รับการเยียวยาตามกฎหมายของประเทศ เพื่อบรรเทาความเสียหายที่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมได้รับ⁴⁶

2) กลไกของฝ่ายตุลาการ ฝ่ายบริหาร ควรเอื้ออำนวยให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ให้ได้รับการเยียวยาผ่านกระบวนการต่างๆ ที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ด้วยความรวดเร็ว ยุติธรรม ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย และสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ ทั้งนี้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมควรได้รับการบอกกล่าวถึงสิทธิ ในการได้รับการเยียวยาโดยผ่านกลไกเหล่านั้น⁴⁷

3) กระบวนการทางฝ่ายตุลาการ ฝ่ายบริหาร ที่จะตอบสนองความต้องการของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ควรปฏิบัติ ดังนี้

(1) แจ้งให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมทราบถึงบทบาท (Role) และขอบเขต (Scope) กำหนดเวลา (Timing) และการดำเนินการในคดี โดยเฉพาะความผิดอาญาที่ร้ายแรง ซึ่งผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ได้ขอทราบข้อมูลข่าวสารนั้น

(2) เมื่อสิทธิส่วนบุคคลของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ถูกกระทบกระเทือน จึงควรให้ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมได้แสดงทัศนคติเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน

(3) การจัดให้มีการช่วยเหลือผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม (Assistance) ตามสมควรตลอดกระบวนการทางกฎหมาย

(4) กำหนดมาตรการที่จำเป็นต่างๆ โดยลดความไม่สะดวกของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม เพื่อปกป้องสิทธิส่วนบุคคล และให้หลักประกันในความปลอดภัย (Safety) จากการข่มขู่ และการลี้ภัยแก่คน ตลอดจนบุคคลในครอบครัวของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม และพยานที่เกี่ยวข้อง

⁴⁵ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2543). กระบวนการยุติธรรมบนเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง. หน้า 11.

⁴⁶ ปญญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 4.

⁴⁷ ปญญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 5.

(5) หลีกเลี่ยงความล่าช้าในการพิจารณาคดี การสั่งการใดๆ และการพิพากษาคดีสำหรับผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม⁴⁸

4) ควรจัดให้มีกลไก ในการระงับข้อพิพาทอย่างไม่เป็นทางการ รวมถึงการไกล่เกลี่ย อนุญาโตตุลาการ และความยุติธรรมตามจารีตประเพณีท้องถิ่น ควรทำให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนการแก้ไขเยียวยาแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม⁴⁹

ด้วยเหตุนี้ รัฐต้องจัดให้มีการบริหารงานยุติธรรมทางอาญา โดยมีกลไกที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมมีสิทธิเข้าถึงกลไกในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม⁵⁰ ความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร การได้รับการเอาใจใส่จากบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม⁵¹ การดำเนินคดีด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม การได้รับแจ้งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความเป็นไปของคดีในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา⁵² ที่กระทบถึงสิทธิในชีวิตและความปลอดภัยของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม รวมทั้งโอกาสในการที่จะได้รับการช่วยเหลือ จากการบริการ และการได้รับการเยียวยาจากรัฐในทุกกรณี

แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญา มีกฎเกณฑ์ และขั้นตอนที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่ซับซ้อน รัฐจึงต้องแสวงหาเครื่องมือขึ้นมาเป็นมาตรการเสริม เพื่อใช้ในการระงับข้อพิพาท โดยมีวัตถุประสงค์ในอันที่จะคุ้มครองสังคมให้สงบสุข เช่น การไกล่เกลี่ย⁵³

⁴⁸ ปฏิญญาสากลว่าด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 6.

⁴⁹ ปฏิญญาสากลว่าด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 7.

⁵⁰ ประเทศเยอรมัน ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส อิตาลี ฯลฯ ได้มีการกำหนดสิทธิหน้าที่ การคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมไว้อย่างชัดเจนในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย (มลรัฐทางตอนใต้) ได้ตราพระราชบัญญัติ ว่าด้วยสิทธิของผู้เหยื่อ เป็นต้น.

⁵¹ ประเทศเม็กซิโก ได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ และเอาใจใส่เหยื่ออาชญากรรม.

ประเทศฝรั่งเศส ประเทศสวีเดน และประเทศสหรัฐอเมริกา ได้จัดตั้งหน่วยงานเฉพาะ (Victim's affairs offices) ในสถานีตำรวจ หรือศาล.

ประเทศบราซิล จัดตั้งหน่วยงานพิเศษดูแลเหยื่ออาชญากรรม.

⁵² ประเทศสหรัฐอเมริกา ถือเป็นภาระหน้าที่ของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาทุกขั้นตอนที่ต้องแจ้งให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมทราบตั้งแต่เริ่มกระบวนการ.

⁵³ การไกล่เกลี่ย คือ กระบวนการระงับข้อพิพาทที่มีบุคคลที่สามเข้ามาช่วยเหลือให้ผู้คู่ความเจรจาต่อรองกันได้สำเร็จ.

อนุญาตตุลาการ โดยกลไกดังกล่าวขึ้นอยู่กับความต้องการ และจำเป็นของประชาชนในประเทศนั้นๆ

2.4.2 การช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมโดยการชดเชยค่าเสียหายโดยผู้กระทำผิด (Restitution)

การชดเชยค่าเสียหาย มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ กล่าวคือ เพื่อเป็นการลงโทษผู้กระทำผิด รวมทั้งการให้ผู้กระทำผิดได้รับการบรรเทาโทษ หรือการใช้มาตรการผ่อนปรนอื่นๆ แก่ผู้กระทำผิด นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นภาระส่วนตัวของผู้กระทำความผิด โดยให้ตระหนักถึงความรับผิดชอบในการกระทำของตน ที่ได้กระทำต่อผู้เสียหายและสังคมส่วนรวม ในขณะที่เดียวกันยังเป็นการให้โอกาสผู้กระทำผิด ได้รับการเยียวยา และอยู่ในสังคมได้ต่อไป ตามปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ ได้กำหนดมาตรฐานการชดเชยค่าเสียหายโดยผู้กระทำผิด ดังนี้

1) ผู้กระทำความผิด หรือบุคคลที่สาม ซึ่งต้องรับผิดชอบในการกระทำของเขา ควรดำเนินการ เพื่อเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม ครอบครัว หรือทายาทของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม นอกจากนี้การชดเชยความเสียหายควรรวมถึงการคืนทรัพย์สิน มูลค่าของความเสียหายหรือการสูญเสีย รวมถึงการชดเชยค่าใช้จ่ายที่เสียไปเนื่องจากการตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม การจัดให้มีการช่วยเหลือแก่ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม และการชดเชยสิทธิที่เสียไป⁵⁴

2) รัฐต้องทบทวนการดำเนินการ การบังคับใช้กฎหมาย กฎ ระเบียบ กฎหมายต่างๆ โดยให้การชดเชยความเสียหาย มีความเป็นไปได้ในการตัดสินใจคดีอาญา เพื่อเป็นมาตรการในการลงโทษทางอาญาประการอื่น⁵⁵

3) ในคดีที่เป็นการกระทำความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมการชดเชยความเสียหายยังรวมถึง การทำให้สภาวะแวดล้อมกลับคืนสู่สภาพเดิม การสร้างสิ่งที่เป็นโครงสร้างขั้นพื้นฐานขึ้นมาใหม่ ทดแทนความสะดวกที่ชุมชนต้องเสียไป และค่าใช้จ่ายในการหาที่อยู่ใหม่ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อความเสียหายนั้นเป็นผลให้ชุมชนต้องเคลื่อนย้ายออกจากที่อยู่เดิม⁵⁶

⁵⁴ ปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 8.

⁵⁵ ปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 9.

⁵⁶ ปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 10.

4) หากว่าการปฏิบัติหน้าที่ขององค์กร และเจ้าพนักงานของรัฐตามกฎหมายนั้น ได้ฝ่าฝืนกฎหมายอาญาและได้สร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่บุคคล ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในกรณีนี้ต้องได้รับการชดเชยจากรัฐ⁵⁷

การก่ออาชญากรรม แสดงถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันระหว่างอาชญากรและผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยตรง หรือโดยปริยาย จึงเป็นความชอบธรรมที่ผู้กระทำความผิดจะต้องชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ตามลักษณะของความร้ายแรงของอาชญากรรม อายุ เพศ ฐานะ ตำแหน่งและศักดิ์ศรีของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม⁵⁸ ปัจจุบันหลายประเทศ⁵⁹ ได้บัญญัติกฎหมายให้ผู้กระทำความผิดชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายและผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม นอกจากนี้การชดเชยค่าเสียหายอาจเกิดขึ้นในชั้นราชทัณฑ์ โดยการจัดที่พำนักให้ผู้กระทำความผิดเข้าอยู่อาศัย เพื่อให้มีโอกาสประกอบอาชีพ และนำเงินรายได้มาชดเชยแก่ผู้เสียหายและผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม

ด้วยเหตุนี้ การชดเชยค่าเสียหายโดยผู้กระทำความผิดได้ถูกนำไปใช้ในรูปแบบต่างๆ เช่น มาตรการการเพิ่มโทษ การหันเหผู้กระทำความผิดออกจากกระบวนการยุติธรรมในชั้นก่อนและหลังฟ้องคดี เช่น Plea bargaining คุมประพฤติ พักการลงโทษ รอการลงโทษ หรือเปลี่ยนจากโทษจำคุกเป็นโทษปรับ

อย่างไรก็ตาม นักอาชญาวิทยาได้เสนอรูปแบบการชดเชยค่าเสียหาย มี 3 ประเภท ดังนี้

- 1) การชดเชยค่าเสียหายทางจิตใจ (Spiritual Restitution)
- 2) การชดเชยค่าเสียหายแบบสร้างสรรค์ความรับผิดชอบ (Creative Restitution) ถือว่าเป็นภาระหน้าที่ของผู้กระทำความผิด ที่ต้องชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม เช่น การทำงานชดเชยให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมหรือชดเชยค่าเสียหายแทนการลงโทษจำคุก

⁵⁷ ปฎิญาสาทกล่าวว่าด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 11.

⁵⁸ ประเสริฐ เมฆมนิ. เล่มเดิม. หน้า 36.

⁵⁹ ประเทศอังกฤษ ได้มีระบบการชดเชยค่าเสียหายภายใต้หลักการที่ว่า “ศาลอาญามีอำนาจที่จะสั่งให้ผู้กระทำความผิดจ่ายค่าชดเชยและชดเชยค่าเสียหายแก่ทรัพย์สินที่ถูกโจรกรรมนอกจากความเสียหายทางแพ่ง.”

ประเทศสหรัฐอเมริกา กฎหมายอาญากำหนดให้ศาลสั่งให้ผู้กระทำความผิดชดเชยค่าเสียหายนอกเหนือจากการถูกลงโทษจำคุกเฉพาะความผิดบางประเภท เช่น กฎหมายอาญาของมลรัฐนิวยอร์ก ได้บัญญัติว่า “ในกรณีที่ได้มีการกระทำความผิดฐานลักขโมย ยักยอกถ่ายเททรัพย์สิน ซึ่งรับฝากไว้ ศาลมีอำนาจสั่งให้ผู้กระทำความผิดชำระค่าปรับ เป็นค่าชดเชยในมูลค่าไม่น้อยกว่าทรัพย์สินที่ถูกยักยอกไปนั้น โดยให้รวมมูลค่าแห่งดอกเบี้ย.”

3) การชดใช้ค่าเสียหายโดยความสมัครใจของผู้กระทำผิด (Spontaneous Restitution)⁶⁰

อนึ่ง ในการชดใช้ค่าเสียหายโดยผู้กระทำผิดนั้น อาจเป็นเรื่องสมยอม หรือประนีประนอมยอมความแลกเปลี่ยนประโยชน์ระหว่างผู้กระทำผิดกับผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมโดยผ่านเจ้าหน้าที่ หรือมีคนกลางเป็นผู้ไกล่เกลี่ย สำหรับหน่วยงานของรัฐในกระบวนการยุติธรรมอาจใช้มาตรการช่วยเหลือโดยมีกลไกต่างๆ เพื่อให้ผู้กระทำผิดชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ในลักษณะสมานประโยชน์ ระหว่างความมุ่งหมายแห่งการลงโทษ กับหลักการแก้ไขผู้กระทำผิดได้กลับตนเป็นคนดีและยังเป็นการใช้มาตรการทางกฎหมายเกื้อกูลให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ได้รับการชดใช้ค่าเสียหายโดยชอบด้วย

นอกจากนี้คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายแห่งประเทศไทย (Law Reform Commission of Canada 1976) ได้เสนอทางปฏิบัติว่าด้วยการชดใช้ค่าเสียหาย มีสาระสำคัญ ดังนี้

- 1) การชดใช้ค่าเสียหาย คือ การที่ผู้กระทำความผิดได้ชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งได้รับความสูญเสียเท่าที่ผู้กระทำผิดจะพึงสามารถชดใช้ได้
- 2) การชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมไม่ได้หมายถึง การชดใช้ที่เป็นตัวเงินเสมอไป อาจเป็นรูปแบบอื่นๆ ที่เหมาะสมแก่ความผิดนั้นๆ
- 3) การชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม นอกจากจะต้องคำนึงถึงหลักความสามารถ แห่งการชดใช้ค่าเสียหายของผู้กระทำความผิด หรือเงื่อนไขในการลงโทษอื่นๆ ประกอบแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงหลักความยินยอมเห็นพ้องของเหยื่ออาชญากรรมโดยตรงด้วย
- 4) การชดใช้ค่าเสียหายที่เป็นตัวเงิน ควรจะได้กำหนดจำนวนเงิน และหลักการเงื่อนไขปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน
- 5) ในกรณีผู้กระทำความผิดจงใจปฏิเสธ ไม่ยอมชดใช้ค่าเสียหายตามคำสั่งศาล ศาลอาจสั่งลงโทษจำคุก หรือมาตรการบังคับอื่นๆ ให้เหมาะสมกับโทษความผิด⁶¹

2.4.3 การช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมโดยการชดใช้ค่าเสียหายโดยรัฐ (Compensation)

สิทธิของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาได้ถูกกระบวนการยุติธรรมและสังคมต่างได้ละเลย แต่กลับให้ความสำคัญ และพยายามหาวิธีแก้ไขผู้กระทำผิด ตลอดจนให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิต่างๆ ฉะนั้นในทางกลับกัน กระบวนการยุติธรรมและสังคมก็ควรให้ความสำคัญแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ด้วยเหตุนี้ปัญญานาสากลว่าด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของ

⁶⁰ กุลพล พลวัน และรัชนิกร โชติชัยสถิตย์. (2535). “สถานภาพของเหยื่ออาชญากรรมกับผู้เสียหายในคดีอาญาในประเทศไทย.” วารสารอัยการนิเทศ, 33, 3. หน้า 347.

⁶¹ ประเสริฐ เมฆมณี. เล่มเดิม. หน้า 45.

ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบจึงได้กำหนดกรอบและมาตรฐานขั้นต่ำให้ประเทศสมาชิกเพื่อเป็นแนวทางดำเนินการในการสร้างหลักประกันสิทธิอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา ภายใต้ระบบกฎหมาย เศรษฐกิจ สังคม การเมืองของแต่ละประเทศ และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามปฏิญญาดังกล่าว ดังนั้น ในส่วนนี้จะศึกษาแนวคิด หลักการและกลไก ในการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา โดยรัฐ ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม และการใช้อำนาจโดยมิชอบ ดังนี้

2.4.3.1 แนวคิดการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาและสังคม ได้พยายามศึกษารวมทั้งหาวิธีแก้ไข พื้นฟู และคุ้มครองสิทธิของผู้กระทำผิด เพื่อให้บุคคลดังกล่าวได้กลับตนเป็นคนดีและอยู่ในสังคมได้ต่อไป ขณะเดียวกันผู้เสียหาย ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลร้ายจากการกระทำผิดโดยตรงกลับถูกละเลย จึงได้มีแนวคิดที่จะสร้างความเป็นธรรมในสังคม โดยรัฐจะต้องให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งในเรื่องนี้ มีเหตุผลสนับสนุน 2 ประการ ดังนี้

1) รัฐมีหน้าที่รับผิดชอบในการป้องกันอาชญากรรม ดังนั้น รัฐจึงควรต้องรับผิดชอบในการช่วยเหลือโดยการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมเพราะรัฐไม่สามารถความคุ้มครองพลเมืองของตนให้ปลอดภัยจากอาชญากรรมนั้นได้

2) เป็นการขยายบริการทางด้านสวัสดิการสังคม ด้วยแนวคิดที่ว่า รัฐสมควรที่จะต้องให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ต้องการความช่วยเหลือโดยเฉพาะผู้ตกเป็นผู้เสียหายซึ่งได้รับความเสียหายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ประกอบกับเป็นหน้าที่ของรัฐ ที่จะต้องพิทักษ์คุ้มครองพลเมืองของตนให้ได้รับความปลอดภัยในชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน ตลอดจนสิทธิต่างๆ ตามกฎหมาย อันเป็นมูลฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม รัฐมีหน้าที่รับผิดชอบในฐานะได้รับมอบอำนาจให้เป็นผู้ปกครองและควรมีส่วนรับผิดชอบในกรณีไม่สามารถให้ความคุ้มครอง และพิทักษ์สิทธิของประชาชนได้ตามสมควร⁶²

นอกจากนี้ในการประชุม Preparatory Colloquim of the eleventh International Congress on penal law in 1974 ได้สรุปว่า การได้รับการชดเชยความเสียหายของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมควรเป็นสิทธิตามกฎหมายหาใช้สิทธิทางแพ่งไม่⁶³ และสิทธิของผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม

⁶² ประธาน วัฒนวาณิชย์. (2520). “กฎหมายทดแทนความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม: แนวความคิดทางด้านรัฐสวัสดิการ.” อัยการนิเทศ, 9. หน้า 72.

⁶³ Stephen Schafer. Op.cit. pp. 127 - 128.

ที่เกิดขึ้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิบัติหน้าที่บกพร่องของรัฐ ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม จึงเป็นผู้ได้รับผลร้ายแทนบุคคลอื่นในสังคม สังคมควรให้การช่วยเหลือบุคคลเหล่านั้นในฐานะที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ดังเช่น ความเห็นของศาสตราจารย์ Rupert Cross นักกฎหมายชาวอังกฤษ ได้กล่าวว่า “การชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมถือว่าเป็นสวัสดิการสังคม (Social Welfare)” เพราะความเดือดร้อน และความจำเป็นของมนุษย์เป็นภาระหน้าที่ของรัฐ หากเรา ยอมรับว่าความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสของมนุษย์เป็นเรื่องที่รัฐควรยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ⁶⁴

2.4.3.2 หลักการการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ

ระบบความยุติธรรมทางอาญามุ่งที่จะควบคุมอาชญากรรมมากกว่าการป้องกัน และ ในกระบวนการป้องกันอาชญากรรม ปัญหาที่สำคัญนอกจากการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้กลับตน เป็นคนดีแล้ว การป้องกันประชาชนผู้บริสุทธิ์มิให้ตกเป็นผู้เสียหายก็เป็นสิ่งสำคัญ อย่างไรก็ตาม หากประชาชนต้องตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม รัฐซึ่งเป็นสถาบันมหาชน ก็ควรมีความ รับผิดชอบเบื้องต้น ในการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหาย จากกองทุนสาธารณะ⁶⁵ ดังนั้น ปญญา สากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจ โดยมิชอบ ได้กำหนดหลักการ การชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม ในคดีอาญาโดยรัฐไว้ว่า “เมื่อการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ไม่สามารถได้รับชำระเต็มจำนวนจากผู้กระทำความผิด หรือโดยทางอื่น รัฐต้องพยายามจัดให้มีการ ชดเชยความเสียหายทางการเงิน ดังนี้

1) ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมที่ได้รับอันตรายแก่ร่างกาย หรือได้รับความเสียหายแก่ร่างกายหรือจิตใจ อันเป็นผลจากการกระทำผิดอาญาที่ร้ายแรง และบุคคลดังกล่าว ต้องไม่มีส่วนร่วมในการกระทำผิดอาญานั้น

2) ครอบครัวของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ต้อง อยู่ในความอุปการะของบุคคลที่ดองเสียชีวิต หรือไร้ความสามารถอันเนื่องมาจากการตกเป็น ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม จากการกระทำผิดอาญาใน ข้อ 1)⁶⁶

การที่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา ได้รับการชดเชยความเสียหายจากรัฐ ถือว่าเป็นมาตรการสำคัญภายหลังจากการที่ต้องตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม โดยทั่วไป

⁶⁴ ประธาน วัฒนาวณิชช์. เล่มเดิม. หน้า 80.

⁶⁵ อัสวิน วัฒนวิบูลย์ และอมรรัตน์ กรียาผล. (2530). “การชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา.” วารสารอาญาวิทยาและงานยุติธรรม, 4, 1. หน้า 56.

⁶⁶ ปญญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 12.

การชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา โดยรัฐไม่จำเป็นต้องมีการจับกุมผู้กระทำความผิดได้ หรือต้องลงโทษผู้กระทำความผิดให้ชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมแต่อย่างใด แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งของการให้ความช่วยเหลือ คือ การได้รับการชดเชยความเสียหายเป็นตัวเงิน ซึ่งในส่วนของหลักการ การชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา จะทำการศึกษาในเรื่อง ผู้มีสิทธิได้รับการชดเชยความเสียหาย ความผิดที่รัฐจะชดเชยความเสียหาย และประเภทของการชดเชยความเสียหาย ดังนี้

1) ผู้มีสิทธิได้รับการชดเชยความเสียหาย

ผู้มีสิทธิได้รับการชดเชยความเสียหาย ในคดีอาญาโดยรัฐ มีหลักเกณฑ์ ดังนี้

(1) ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมที่ได้รับความเสียหายแก่ร่างกายหรือจิตใจ จากการกระทำผิดอาญาที่ร้ายแรง และบุคคลดังกล่าว ต้องไม่มีส่วนร่วมในการกระทำผิดอาญานั้น

(2) ทายาทที่อยู่ในความอุปการะหรือผู้ต้องพึ่งพาหรืออยู่ในความดูแลหรืออยู่ในความอุปถัมภ์ของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม หากผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมได้เสียชีวิต หรือไร้ความสามารถ จากการกระทำผิดอาญาในข้อ 1)

2) ความผิดที่รัฐจะชดเชยความเสียหาย

ความผิดที่รัฐจะชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ในคดีอาญา โดยรัฐ ตามปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม และการใช้อำนาจโดยมิชอบ ได้กำหนดให้เป็นความผิดอาญาที่ร้ายแรง และการกระทำผิดดังกล่าว ทำให้ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมได้รับอันตรายแก่ร่างกาย หรือจิตใจ หรือถึงแก่ความตาย เช่น ความผิดเกี่ยวกับเพศ ความผิดเกี่ยวกับชีวิต ความผิดเกี่ยวกับร่างกาย สำหรับความผิดที่ได้รับบาดเจ็บเล็กน้อย ความผิดที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน รัฐจะไม่ชดเชยความเสียหายให้

3) ประเภทของการชดเชยความเสียหาย

ประเภทของการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ในคดีอาญา โดยรัฐ ตามปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม และการใช้อำนาจโดยมิชอบ มิได้กำหนดประเภทของการชดเชยความเสียหาย แต่ได้วางหลักเกณฑ์ไว้ว่า “หากผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมมิได้รับการชดเชยจากผู้กระทำความผิด หรือได้รับการบรรเทาความเสียหายโดยทางอื่นใด รัฐต้องชดเชยความเสียหายทางการเงิน ให้กับผู้มีสิทธิได้รับการชดเชยความเสียหาย” แต่โดยทั่วไปประเทศต่างๆ ได้ชดเชยความเสียหายเป็นค่าขาดรายได้ ค่ารักษาพยาบาล ค่าชดเชยความเจ็บปวดทุกข์ทรมานที่เป็นไปไม่ได้ แต่จะไม่ชดเชยความเสียหายในกรณีที่มีมูลค่า

ทรัพย์สินต้องสูญเสียไป อย่างไรก็ตาม หากผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมได้ถึงแก่ความตาย รัฐจะจ่ายเป็นค่าปลงศพ และหากไม่ตายทันทีก็จะได้รับค่ารักษาพยาบาลอีกด้วย⁶⁷

2.4.3.3 กลไกการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ

กลไกการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ ตามปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ มิได้กำหนดให้มีกลไกการชดเชยความเสียหายอย่างใด เพียงวางหลักเกณฑ์อย่างกว้างๆ โดยให้มีการบริหารทางการเงิน กล่าวคือ “ให้มีการจัดตั้งหรือการสนับสนุนการขยายกองทุน สำหรับการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งในระดับชาติ ต้องได้รับการส่งเสริมและเพื่อความเหมาะสม ควรจัดตั้งกองทุนอื่นที่มีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกัน”⁶⁸ ดังนั้น ในหลายประเทศจึงได้มีการประชุมเพื่อเตรียมการที่จะมี International Congress on Penal Laws ขึ้นที่ Max - Planck – Institute ใน Freiberg ประเทศเยอรมัน ได้สรุปผลของการประชุมได้ว่า รัฐควรมีกฎในการพิจารณาจ่ายค่าชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม โดยรัฐอาจจัดตั้งเป็นองค์กรที่มีอำนาจถึงตุลาการหรือองค์กรที่มีอำนาจถึงบริหารก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับระบบกฎหมาย เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของแต่ละประเทศ นอกจากนี้ศาลก็ควรมีอำนาจเป็นผู้ให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้มีอำนาจพิจารณาชดเชยความเสียหาย เช่น จำนวนค่าชดเชยความเสียหายที่เหมาะสม ควรเป็นจำนวนเท่าใด โดยในเวลาต่อมาประเทศต่างๆ ได้มีมาตรการช่วยเหลือโดยการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยจัดตั้งองค์กรให้มีอำนาจในการพิจารณาจ่ายค่าชดเชยความเสียหาย โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) จัดตั้งเป็นคณะกรรมการซึ่งอยู่ในรูปของ “องค์กรถึงตุลาการ” โดยคณะกรรมการจะทำหน้าที่พิจารณาความเสียหาย และทำการจ่ายค่าชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม เช่น ประเทศอังกฤษ คณะกรรมการประกอบด้วยทนายความ ถูกแต่งตั้งโดย The Home Secretary หลังจากปรึกษากับ Lord Chancellor คณะกรรมการนี้สังกัดกระทรวงยุติธรรม และคำวินิจฉัยของคณะกรรมการเป็นที่สุด ประเทศสหรัฐอเมริกา “คณะกรรมการ” ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยผู้ปกครองรัฐ (Governor) โดยคำแนะนำและยินยอมของสภา Senate คณะกรรมการประกอบด้วยสมาชิกสามคน โดยสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนต้องประกอบอาชีพทนายความ ประเทศนิวซีแลนด์ ได้จัดตั้งในรูป “คณะกรรมการ” ประกอบด้วยกรรมการสามคนโดยความเห็นชอบของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (Minister of Justice) ประธานต้องเป็นนักกฎหมายจากศาลสูง

⁶⁷ วิษามหาคุณ. “เหยื่ออาชญากรรม: แนวคิดและมาตรการคุ้มครอง.” วารสารกฎหมาย, 14, 1. หน้า 9.

⁶⁸ ปณิญาสากล่าวด้วยหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบ, มาตรา 13.

และทำงานอย่างน้อยเจ็ดปี คำสั่งของคณะกรรมการให้เป็นที่สุด⁶⁹ ประเทศฝรั่งเศส ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการ ในแต่ละเขตอำนาจของศาลชั้นต้น คณะกรรมการประกอบด้วยผู้พิพากษาสองคนที่มาจากศาลชั้นต้น ซึ่งคนหนึ่งทำหน้าที่ประธาน ส่วนกรรมการอีกคนหนึ่งเป็นบุคคลภายนอก และมีตัวแทนบุคคลดังกล่าวอีกสามคน โดยเป็นผู้พิพากษาสองคน และบุคคลภายนอกอีกหนึ่งคนปฏิบัติหน้าที่แทนเมื่อกรรมการไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ แต่กฎหมายไม่ได้กำหนดในเรื่องของการอุทธรณ์ไว้ ประเทศญี่ปุ่น ได้จัดตั้งในรูปของคณะกรรมการความปลอดภัยแห่งชาติ โดยคณะกรรมการดังกล่าวจะพิจารณาจากหลักฐานทางเอกสารต่างๆ เช่น รายงานของเจ้าพนักงานตำรวจ การตรวจรักษาของแพทย์ เป็นต้น⁷⁰

2) ศาลเป็นผู้มีอำนาจในการวินิจฉัยการจ่ายค่าชดเชยความเสียหาย เพราะเห็นว่าศาลเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญมากที่สุด เช่น มลรัฐแมสซาชูเซต

3) หน่วยงานในลักษณะอื่นเป็นผู้มีอำนาจในการพิจารณาจ่ายค่าชดเชยความเสียหาย เช่น มลรัฐแคลิฟอร์เนีย บริหารงานโดย State Social Welfare Director เป็นต้น

นอกจากนี้การชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ จำเป็นต้องมีแหล่งเงินทุนเพื่อจัดสรรให้แก่บุคคลดังกล่าวต่อไป โดยแหล่งเงินทุนดังกล่าวจะทำให้การชดเชยความเสียหายเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1) รัฐจัดสรรจากภาษีของประชาชนเป็นงบประมาณประจำปีของรัฐบาลโดยตรง เช่น ประเทศออสเตรเลีย ประเทศญี่ปุ่น

2) รัฐจัดตั้งกองทุน เพื่อชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม โดยเงินที่ได้มานั้น อาจได้จากค่าปรับในคดีอาญา เช่น ประเทศอังกฤษ ประเทศสหรัฐอเมริกา

อย่างไรก็ตาม ประเทศต่างๆ ได้ดำเนินการช่วยเหลือโดยการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมโดยมีหลักเกณฑ์และวิธีการที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับระบบกฎหมาย เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของแต่ละประเทศ แต่ในส่วนที่คล้ายคลึงกันมี 3 ประการ ดังนี้

⁶⁹ Stephen Schafer. Op.cit. pp. 117.

⁷⁰ ชาดิซาย ขอบทางศิลป์. (2542). สิทธิของผู้เสียหายที่จะได้รับการเยียวยาโดยรัฐอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดทางอาญา. หน้า 70.

- 1) ทุกประเทศจะให้ความสำคัญแก่ความผิดเกี่ยวกับเพศ ชีวิต และร่างกาย
 - 2) ในการพิจารณาจ่ายค่าชดเชยความเสียหาย ได้นำเอาประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมในการกระทำผิดของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม การอยู่อาศัยในครอบครัวเดียวกัน ของผู้กระทำผิดกับเหยื่ออาชญากรรม มาเป็นองค์ประกอบในการพิจารณาจ่ายค่าชดเชยความเสียหาย
 - 3) มีระบบคณะกรรมการเป็นกลไกสำคัญ ในการพิจารณาจ่ายค่าชดเชยความเสียหาย แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ
- ด้วยเหตุนี้ นักอาชญาวิทยา จึงได้แบ่งระบบการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ ดังนี้
- 1) ระบบ Compensation มีลักษณะเป็นสิทธิทางแพ่ง และดำเนินคดีโดยศาลอาญาแต่ได้มีแหล่งเงินทุนสนับสนุนโดยรัฐ เช่น คิวบาในสมัยก่อนคาสโตร การชดเชยความเสียหายนี้ไม่ใช่โทษ แม้จะเป็นการตัดสินโดยศาลอาญา แต่เป็นการที่รัฐเข้ามาทำหน้าที่แก้ไขความบกพร่องที่ไม่สามารถป้องกันผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมจากอาชญากรรม โดยคิวบาได้จัดให้มีกองทุนทดแทนสะสมขึ้นซึ่งมีแหล่งรายได้จากหลายทาง โดยเฉพาะค่าปรับที่รัฐปรับจากผู้กระทำผิด นอกจากนี้คิวบาก็ยังมีนโยบายเรียกเงินคืนจากผู้กระทำผิดด้วย
 - 2) ระบบ Compensation มีคุณลักษณะเป็นกลางและมีกระบวนการพิจารณาคำร้องเป็นพิเศษ ระบบดังกล่าว เป็นการชดเชยความเสียหายโดยรัฐที่ให้ความช่วยเหลือผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมที่มีความจำเป็น เนื่องจากผู้กระทำผิดไม่สามารถชดเชยความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมให้เพียงพอ นอกจากนี้ผู้มีอำนาจพิจารณาชดเชยค่าเสียหายอาจเป็นหน่วยงานที่พิจารณาคำร้อง เช่น ประเทศสวีต ประเทศนิวซีแลนด์ ประเทศอังกฤษ ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น⁷¹

2.5 การช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544

การดำเนินการตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 นี้ เป็นช่องทางหนึ่งของรัฐที่บัญญัติขึ้นเพื่อช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมให้ได้รับชดเชยค่าเสียหายโดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนการนำคดีขึ้นสู่ศาล เพื่อความสะดวกรวดเร็ว ไม่เสียค่าใช้จ่ายมาก ทั้งเป็นการลดภาระแก่ผู้เสียหาย อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัตินี้ ก็ยังมีข้อจำกัดในการให้ความช่วยเหลืออยู่ เช่น ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม

⁷¹ Stephen Schafer. (1960). *Restitution to Victims of Crime*. pp. 102 - 128.

บางประเภทเท่านั้นที่จะได้รับการชดใช้ตามพระราชบัญญัตินี้ ในส่วนของค่าเสียหายก็จำกัดจำนวนเงินเอาไว้สำหรับความเสียหายอีกด้วย โดยสามารถพิจารณาแนวคิดหลักการและกลไกโดยเฉพาะในส่วนการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวได้ ดังนี้

2.5.1 แนวคิดการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมโดยการชดเชยความเสียหายตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544

สำหรับแนวคิด การชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 มีที่มาโดยมีสาเหตุมาจากปัญหาความรุนแรงของอาชญากรรม ดังนั้นผู้ที่ตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมต่างได้รับความเสียหายแก่ชีวิต ร่างกาย จิตใจ และทรัพย์สิน โดยในทางปฏิบัติที่ผ่านมา ระบบกระบวนการยุติธรรมต่างมีแนวโน้มในการสร้างมาตรการ เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้กระทำผิดทางอาญา ในขณะที่เดียวกันสิ่งที่ควรพิจารณาก็คือการทำให้มีมาตรการทางกฎหมายทางบริหารและทางสังคมสงเคราะห์ เพื่อช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมอย่างเหมาะสม และเท่าเทียมกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้กระทำผิด ปัญหาเหล่านี้เป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ได้รวมตัวกันจัดตั้งองค์กรและมูลนิธิ เพื่อพิจารณาสภาพปัญหา และร่วมกันหามาตรการเพื่อคุ้มครองและช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม นอกจากนี้ นักวิชาการ และนักอาชญาวิทยาหลายท่าน ต่างมีแนวคิดที่จะให้รัฐชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา พอสรุปได้ดังนี้

1) รัฐมีหน้าที่จะต้องให้ความพิทักษ์คุ้มครองพลเมืองของตน ให้ได้รับความปลอดภัยในชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน และสิทธิต่างๆ ตามกฎหมาย ดังนั้น รัฐก็ควรจ่ายค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งได้รับผลร้ายจากอาชญากรรมนั้นเสียเองในเมื่อผู้กระทำผิดไม่สามารถจะชดใช้ค่าเสียหายได้⁷²

2) รัฐจะต้องรับผิดชอบต่อความล้มเหลวที่ไม่อาจพิทักษ์ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมให้ปลอดภัยจากอาชญากรรมได้ นอกจากนี้การชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมยังถูกมองว่าเป็นความรับผิดชอบของรัฐที่เท่าเทียมกับการช่วยเหลือของรัฐที่มีต่อคนพิการ และการจ่ายเงินทดแทนแก่คนว่างงาน⁷³

⁷² ประธาน วัฒนาวณิชย์. (2520). “กฎหมายทดแทนความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม: แนวคิดทางด้านรัฐสวัสดิการ.” วารสารนิติศาสตร์, 9, 1. หน้า 73

⁷³ วิชามหาคุณ. (2535). “เหยื่ออาชญากรรม: แนวคิดและมาตรการคุ้มครอง.” วารสารกฎหมาย, 14, 1. หน้า 10.

3) ในขณะที่เรากล่าวถึงการฟื้นฟูจิตใจผู้กระทำผิดให้กลับตนเป็นคนดี และอยู่ร่วมกันในสังคมต่อไป การสงเคราะห์ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมก็เช่นกัน จะทำให้ประชาชนมองเห็นความเสมอภาคทางด้านความยุติธรรมของรัฐ⁷⁴

4) ในกรณีที่ผู้เสียหายถูกทำร้ายร่างกายอันประกอบด้วยเหตุการณ์นั้นสมควรที่จะให้เขาได้รับการชดเชยจากประชาชนทั่วไปในสังคม⁷⁵

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้บัญญัติอย่างชัดเจนในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และกำหนดให้องค์กรของรัฐใช้อำนาจโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทั้งยังให้หลักประกันแก่ปวงชนชาวไทยกลุ่มต่างๆ ทั้งปัจเจกบุคคลและชุมชน รวมตลอดถึงปกป้องคุ้มครองเด็กเยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ทุพพลภาพ ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสรวมทั้งการให้ความคุ้มครองสิทธิในทางอาญา โดยเฉพาะสิทธิในการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม โดยถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะให้ความคุ้มครองพลเมืองของตนให้ปลอดภัยและในชั้นคณะกรรมการการร่างกฎหมาย สภาร่างรัฐธรรมนูญ ได้ให้เหตุผลในการบัญญัติถึงสิทธิของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมที่ได้รับความคุ้มครอง การปฏิบัติที่เหมาะสม ค่าตอบแทนที่จำเป็นและสมควรจากรัฐซึ่งถือว่าเป็นการสะท้อนถึงแนวคิดการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ ดังนี้

1) เป็นภาระหน้าที่ของรัฐที่จะต้องรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมเมื่อมีการกระทำผิดกับบุคคล ย่อมแสดงว่ารัฐบกพร่องในหน้าที่จึงต้องเยียวยาอันมีลักษณะเป็นการคุ้มครองผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม เฉพาะผู้ไม่มีโอกาสได้รับการเยียวยาโดยทางอื่น

2) เป็นการสงเคราะห์กันระหว่างคนในสังคมเดียวกัน

การชดเชยค่าเสียหายตามพระราชบัญญัตินี้เป็นการชดเชยด้วยเงิน โดยเงินที่นำมาจ่ายนั้นนำมาจากงบประมาณซึ่งได้จากภาษีของประชาชน ซึ่งจะส่งผลให้เงินจำนวนนี้กลับมาสู่ประชาชนโดยตรง กล่าวคือ ในกรณีที่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมที่อยู่ในเงื่อนไขที่ได้รับการชดเชยความเสียหาย หรือโดยทางอ้อมก็คือการที่รัฐชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ถือว่าเป็นการบรรเทาความเสียหายเบื้องต้นซึ่งทำให้บุคคลดังกล่าวไม่ก่ออาชญากรรมขึ้นด้วยเหตุที่ต้องการแก้แค้น หรือความจำเป็นในการดำรงชีพ สังคมก็จะลดปัญหาอาชญากรรมลงเกิดความสงบสุข ความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน อาจกล่าวได้ว่าเงินภาษีที่ประชาชนต้องเสียไปนั้น ได้ตอบสนองกลับมาในรูปของความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของคนในสังคม ฉะนั้นเมื่ออาชญากรรมลดลงสังคมก็สงบสุข

⁷⁴ จิตติ เจริญท่า. (2526). “เหยื่ออาชญากรรม.” วารสารอัยการนิเทศ, 5, 45. หน้า 651.

⁷⁵ สุวิทย์ นิ่มน้อยและประเทือง ธนียผล. (2533). อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา. หน้า 42.

2.5.2 หลักการชดเชยความเสียหายผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม

โดยที่บทบัญญัติมาตรา 40 (5) ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2550) ได้บัญญัติรับรองสิทธิทางอาญา ในส่วนของผู้เสียหายว่า ผู้เสียหาย มีสิทธิได้รับความคุ้มครอง และความช่วยเหลือที่จำเป็นและเหมาะสมจากรัฐ ส่วนค่าตอบแทน ค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายที่จำเป็น ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 นี้ก็เป็นการรองรับสิทธิตามที่รัฐธรรมนูญให้ความคุ้มครอง โดยจะได้ศึกษาเกี่ยวกับผู้มีสิทธิได้รับการชดเชยความเสียหาย ความผิดที่รัฐจะชดเชยความเสียหาย ประเภทของการชดเชยความเสียหายตามพระราชบัญญัตินี้ต่อไป

2.5.2.1 ผู้มีสิทธิได้รับการชดเชยความเสียหาย

ผู้มีสิทธิได้รับการชดเชยความเสียหายตามพระราชบัญญัตินี้มี 2 ประเภท ได้แก่ ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำผิดอาญา โดยตนมิได้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิด⁷⁶ และในกรณีที่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมถึงแก่ความตายก่อนที่จะได้รับค่าตอบแทน ให้สิทธิเรียกร้องดังกล่าวตกแก่ทายาทที่ได้รับ ความเสียหายของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม⁷⁷ มีรายละเอียดดังนี้

1) ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ที่ได้รับความเสียหายถึงแก่ชีวิต ร่างกาย หรือจิตใจ ประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

(1) มีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้น

การกระทำใดเป็นความผิดอาญาต้องพิจารณา ดังนี้

ก. พิจารณาตามกฎหมายสารบัญญัติ ได้แก่ กฎหมายอาญา พระราชบัญญัติหรือบทบัญญัติตามกฎหมายอื่นใดที่ระบุความผิด และกำหนดโทษแก่ผู้กระทำความผิดรวมทั้งวิธีการเพื่อความปลอดภัยแก่ผู้กระทำความผิด หากการใดไม่มีความผิดอาญา ก็ไม่ต้องพิจารณาว่า เป็นผู้เสียหายหรือไม่

ข. โครงสร้างการรับผิดชอบทางอาญา ประกอบด้วย

1. การกระทำของบุคคลนั้นครบองค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายใน

⁷⁶ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 3.

⁷⁷ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 6.

องค์ประกอบภายนอก เป็นไปตามกฎหมายบัญญัติไว้ในความผิดแต่ละฐาน ซึ่งประกอบด้วยผู้กระทำ การกระทำ กรรมของการกระทำ ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลที่จะทำให้ผู้กระทำต้องรับโทษหนักขึ้น

องค์ประกอบภายในประกอบด้วยเจตนา ประมาท และมูลเหตุชักจูงใจ

2. ความผิดกฎหมาย

การพิจารณาการกระทำที่ครบองค์ประกอบแล้ว มีเหตุที่ทำให้การกระทำไม่ผิดกฎหมาย หรือมีเหตุที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ เช่นการป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมายตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 68 การแสดงความคิดเห็นหรือข้อความโดยสุจริตตามมาตรา 329

3. ความชั่วของผู้กระทำผิด

ความชั่วของผู้กระทำผิดเป็นพื้นฐานของการกำหนดโทษซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพส่วนตัวของผู้กระทำ หรือสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับผู้กระทำโดยพิจารณาจากอายุของผู้กระทำ ความผิด จิตของผู้กระทำ ความผิดปกติทางจิต ความไม่รู้ข้อถูกผิด ความไม่รู้กฎหมายและความจำเป็นที่กฎหมายยกเว้นโทษ⁷⁸

(2) ผู้นั้นเป็นผู้ได้รับความเสียหายจากการกระทำผิดนั้น

ความผิดอาญาแต่ละฐาน ถ้าพิจารณาจากบทกฎหมายนั้นเอง จะมีสิ่งที่กฎหมายประสงค์จะคุ้มครอง และสิ่งเดียวกันนี้ถ้าพิจารณาจากตัวผู้กระทำผิดจะเป็น สิ่งที่ล่วงละเมิด เช่น ความผิดฐานฆ่าผู้อื่น สิ่งที่กฎหมายประสงค์จะคุ้มครองไม่ใช่บุคคล แต่เป็นชีวิตของมนุษย์ ความผิดฐานทำให้แท้งลูก สิ่งที่กฎหมายประสงค์จะคุ้มครอง คือ ชีวิตในครรภ์มารดา สิ่งเหล่านี้เรียกว่า “คุณธรรมทางกฎหมาย” เหตุนี้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม หมายถึง บุคคลที่คุณธรรมทางกฎหมายของเขาถูกล่วงละเมิดโดยตรงจากการกระทำผิดอาญา ฉะนั้น ในการพิจารณาว่าบุคคลใดจะเป็นผู้เสียหายในความผิดอาญาฐานใดหรือไม่ จึงต้องค้นหาคุณธรรมทางกฎหมายของความผิดฐานนั้นก่อนและความเสียหาย ก็คือการที่คุณธรรมทางกฎหมายถูกล่วงละเมิด⁷⁹

(3) บุคคลนั้นต้องเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัย หมายถึง ผู้ได้รับความเสียหายต้องเป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย ศาลฎีกาได้วางแนวคำวินิจฉัยไว้เป็นบรรทัดฐานว่า บุคคลนั้นต้องไม่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการกระทำผิด หรือเป็นผู้ยินยอมให้มีการกระทำผิดกระทำต่อตน หรือการกระทำผิดนั้น ต้องมิได้มีมูลมาจากการที่ตนเองมีเจตนาฝ่าฝืนกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อย

⁷⁸ แสง บุญเฉลิมวิภาส. (2542). *หลักกฎหมายอาญา*. หน้า 42 – 97.

⁷⁹ คณิต ณ นคร. (2549). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. หน้า 41 – 42.

หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หลักเกณฑ์ข้อนี้มีได้บัญญัติโดยชัดแจ้งในกฎหมาย แต่เป็นหลักเกณฑ์ตามกฎหมายที่ว่า “ผู้ที่มาขอพึ่งบารมีแห่งความยุติธรรมต้องมาด้วยมือสะอาด”⁸⁰

ด้วยเหตุนี้ ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมที่มีสิทธิขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหายจากรัฐ ประกอบด้วย การกระทำผิดตามประมวลกฎหมายอาญาลักษณะ 9 ความผิดเกี่ยวกับเพศ ลักษณะ 10 ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย ไม่ว่าการกระทำนั้นจะเป็นการกระทำที่ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้ หรือผู้กระทำได้รับยกเว้นโทษ ลดโทษ หรือจะได้ตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้หรือไม่ หรือผู้กระทำความผิดยังมีข้อโต้แย้งในศาล ประกอบกับผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมต้องไม่มีส่วนร่วมในการกระทำผิด หากได้ทำให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมเสียหายแก่ชีวิต ร่างกายหรือจิตใจ

2) ทายาทของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมที่ถูกทำร้ายถึงตายหรือถูกฆ่าตาย

ในกรณีที่ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม ถูกทำร้ายจนถึงแก่ความตาย หรือถูกฆ่าตาย สิทธิเรียกค่าตอบแทนผู้เสียหายตกได้แก่ทายาท ทายาทโดยธรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้แบ่งเป็น 2 จำพวก คือญาติ และคู่สมรส ทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติมี 6 อันดับ ดังนี้

1. ผู้สืบสันดาน หมายถึงความถึง ผู้สืบสายโลหิตโดยตรงลงมาของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมที่ถึงแก่ความตาย ได้แก่ บุตร หลาน เหลน ลื้อ และต่อจากลื้อลงไปจนตลอดสาย โดยไม่จำกัดว่าจะสืบต่อกันกี่ชั้น ให้รวมถึงบุตรที่บิดาได้จดทะเบียนรับรองว่าเป็นบุตรบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองโดยพฤตินัย⁸¹ บุตรบุญธรรม บุตรที่ศาลพิพากษาว่าให้เป็นบุตร รวมถึงบุตรที่บิดามารดาจดทะเบียนสมรสกัน แต่ภายหลังศาลพิพากษาว่าการสมรสเป็นโมฆะ

2. บิดามารดา กล่าวคือ มารดาผู้ให้กำเนิดบุตร เป็นมารดาชอบด้วยกฎหมายของบุตรเสมอ แต่บิดาที่จะเป็นทายาทโดยธรรม ต้องชอบด้วยกฎหมาย

3. พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ต้องถือความเป็นพี่น้องตามความเป็นจริง ส่วนบิดามารดาจะจดทะเบียนสมรสกันหรือไม่ ไม่สำคัญ

4. พี่น้องร่วมบิดา หรือร่วมมารดาเดียวกัน

5. ปู่ ย่า ตา ยาย

6. ลูก ป้า น้า อา ไม่จำกัดต้องเป็นพี่น้องร่วมแต่บิดา หรือร่วมแต่มารดาของผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมก็มีสิทธิเท่าเทียมกับพี่น้องร่วมบิดามารดา ของบิดามารดาเจ้ามรดก⁸²

⁸⁰ ณรงค์ ใจหาญ. (2538). วิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1. หน้า 20.

⁸¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 341/2502 บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรอง ตามความหมายของ มาตรา 1627 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หมายความว่า ทารกที่อยู่ในครรภ์มารดา หากภายหลังเกิดมารอดอยู่.

⁸² อัมพร ณ ตะกั่วทุ่ง. (2526). คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 ว่าด้วยมรดก. หน้า 89 – 102.

ในกรณีของคนต่างด้าวจะมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนความเสียหายหรือไม่ ในกรณีนี้ หากจำแนกประเภทของสิทธิและเสรีภาพให้มีความชัดเจน โดยแยกลักษณะแห่งสิทธิบางประการ ที่มีมาแต่กำเนิด (Basic Rights) หรือสิทธิมูลฐาน (Fundamental Rights) ออกจากสิทธิ และเสรีภาพ ของพลเมือง ซึ่งเกิดจากการรับรองของรัฐ เพื่อประโยชน์ในการพิจารณาในการคุ้มครองระหว่างคน ต่างด้าวกับบุคคลที่มีสัญชาติไทย โดยหากเป็นสิทธิและเสรีภาพขั้นมูลฐาน (Fundamental Rights) ความคุ้มครองครอบคลุมมนุษย์ทุกคนโดยไม่จำกัดสัญชาติ ในขณะที่สิทธิเสรีภาพของพลเมือง จะคุ้มครองเฉพาะบุคคลสัญชาติไทยเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนต่างด้าวจะมีสิทธิตาม รัฐธรรมนูญเท่าเทียมกับคนไทยไม่ได้ โดยเฉพาะหากสิทธิและเสรีภาพเป็นสิทธิพลเมือง ที่คนในชาติ มีสิทธิ เช่น สิทธิการเลือกตั้ง แต่หากเป็นสิทธิมนุษยชน หรือสิทธิขั้นพื้นฐาน คนต่างด้าวย่อมได้รับความคุ้มครอง เช่นสิทธิในทางอาญา สิทธิในชีวิต ร่างกาย เป็นต้น ซึ่งตามรัฐธรรมนูญได้บัญญัติ สิทธิในทางอาญาโดยเฉพาะ มาตรา 40 (5) ซึ่งมีหลักว่า ผู้เสียหาย มีสิทธิได้รับความคุ้มครอง และความช่วยเหลือที่จำเป็นและเหมาะสมจากรัฐ ส่วนค่าตอบแทน ค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายที่จำเป็น ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ประกอบกับมาตรา 30 ที่กำหนดว่า บุคคลย่อมเสมอกัน ในกฎหมายและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่างกันในเรื่องถิ่น กำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อ รัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้

การคุ้มครองตามมาตรานี้จึงรวมถึงคนต่างชาติด้วย และด้วยเหตุนี้ คนต่างด้าว จึงสามารถขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหายจากรัฐได้ หากได้รับความเสียหายถึงแก่ชีวิต ร่างกาย หรือ จิตใจ โดยตนมิได้มีส่วนร่วมในการกระทำผิด เพราะถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชน คนต่างด้าวย่อมได้รับการคุ้มครองและช่วยเหลือตามกฎหมายที่เท่าเทียมกัน รัฐจึงไม่อาจเลือกปฏิบัติได้เพราะเหตุแห่ง ความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ

กล่าวโดยสรุป ผู้มีสิทธิได้รับค่าตอบแทนความเสียหาย มีบุคคล 2 ประเภท

1. ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ที่ถูกทำร้ายถึงตาย หรือได้รับความเสียหายแก่ ร่างกายหรือจิตใจจากการกระทำผิดอาญา ในความผิดเกี่ยวกับเพศ ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย และบุคคลดังกล่าวต้องไม่มีส่วนร่วมในการทำความผิดนั้น

2. ทายาทของผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมที่ถูกทำร้ายถึงตาย

2.5.2.2 ความผิดที่รัฐจะชดเชยความเสียหาย

ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 ได้กำหนดความผิดที่รัฐจะช่วยเหลือโดยการชดเชยความเสียหายให้ นั่นต้องเป็นความผิดเกี่ยวกับเพศ ความผิดต่อชีวิต ความผิดต่อร่างกาย ความผิดฐานทำให้แท้งลูก ความผิดฐานทอดทิ้งเด็ก คนป่วยเจ็บ หรือคนชรา⁸³

ฉะนั้น ลักษณะของความผิดที่รัฐจะชดเชยความเสียหาย ต้องเป็นการกระทำผิดต่อผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม และผลของการกระทำ ทำให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมต้องเสียชีวิต หรือได้รับอันตรายแก่กาย หรือจิตใจ กล่าวคือเป็นการคุกคามชีวิต ร่างกาย หรือจิตใจผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยตรง ซึ่งถือว่าเป็นความผิดอาญาที่ร้ายแรง

ส่วนความผิดฐานทำให้แท้งลูก ความผิดฐานทอดทิ้งเด็ก คนป่วยเจ็บ หรือคนชรา ถือว่าเป็นปัญหาสังคมที่คนในสังคมเดียวกันต้องช่วยเหลือกัน ไม่ถือว่าเป็นความผิดอาญาที่ร้ายแรงแต่รัฐก็ให้ความสำคัญจึงกำหนดให้ต้องชดเชยความเสียหายในความผิดดังกล่าวนี้ด้วย

2.5.2.3 ประเภทของการชดเชยความเสียหาย

สำหรับ ประเภทของการชดเชยความเสียหายตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 ได้กำหนดค่าตอบแทนผู้เสียหายโดยกำหนดให้เป็นเงินทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใด เพื่อตอบแทนความเสียหายอันเนื่องมาจากการกระทำผิดอาญาของผู้อื่น⁸⁴ โดยแบ่งประเภทของการชดเชยความเสียหายออกเป็น 2 ประเภท และเพื่อให้การจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายอย่างเป็นธรรม รัฐจึงได้ออกกฎกระทรวง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และอัตราในการจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2546 โดยรัฐได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ว่า ในการจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายให้จ่ายตามที่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมได้จ่ายจริง แต่ไม่เกินจำนวนเงินขั้นสูงที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงดังกล่าว โดยคำนึงถึงพฤติการณ์และความร้ายแรงของการกระทำผิด และสภาพความเสียหายที่ผู้เสียหาย

⁸³ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 17 และรายการท้ายพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544.

⁸⁴ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 3.

หรือเหี่ยวอาชญากรรมได้รับ รวมทั้งโอกาสที่ผู้เสียหาย หรือเหี่ยวอาชญากรรมได้รับการบรรเทาความเสียหายโดยทางอื่นด้วย⁸⁵ ดังนี้

1) ผู้เสียหายหรือเหี่ยวอาชญากรรม ที่ได้รับความเสียหายแก่ร่างกาย⁸⁶

(1) ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการรักษาพยาบาล ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงแต่ไม่เกินจำนวน 30,000 บาท

(2) ค่าฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายหรือจิตใจให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริง แต่ไม่เกินจำนวน 20,000 บาท

(3) ค่าขาดประโยชน์ทำมาหาได้ในระหว่างที่ไม่สามารถประกอบกิจการได้ตามปกติ ให้จ่ายในอัตราวันละไม่เกิน 200 บาท เป็นระยะเวลาไม่เกิน 1 ปี นับแต่วันที่ไม่สามารถประกอบกิจการได้ตามปกติ

(4) ค่าเสียหายอื่นตามที่คณะกรรมการเห็นสมควรแต่ไม่เกิน 30,000 บาท

2) ผู้เสียหายหรือเหี่ยวอาชญากรรมที่ได้รับความเสียหายแก่ร่างกายจนถึงแก่ความตายหรือถูกฆ่าตาย⁸⁷

(1) ในกรณีถึงตายให้จ่ายเป็นเงินจำนวนตั้งแต่ 30,000 บาท แต่ไม่เกิน 100,000 บาท

(2) ค่าจัดการศพให้จ่ายเป็นเงินจำนวน 20,000 บาท

(3) ค่าขาดอุปการะเลี้ยงดูให้จ่ายเป็นเงินจำนวนไม่เกิน 30,000 บาท

(4) ค่าเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ให้จ่ายเป็นเงินจำนวนที่คณะกรรมการเห็นสมควรแต่ไม่เกิน 30,000 บาท

กล่าวโดยสรุป ประเภทของการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหี่ยวอาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 ได้กำหนดให้รัฐช่วยเหลือโดยการจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายตามผู้เสียหาย

⁸⁵ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 18 วรรคท้าย.

⁸⁶ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 18 (1), (3), (4). และกฎกระทรวง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และอัตราในการจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2546, ข้อ 3.

⁸⁷ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 18 (2),(4). และกฎกระทรวง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และอัตราในการจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2546, ข้อ 4.

หรือเหยื่ออาชญากรรมได้จ่ายจริง แต่ไม่เกินกำหนดจำนวนเงินขั้นสูง ตามที่ประกาศไว้ในกฎกระทรวงโดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท

1) ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมที่ได้รับความเสียหายแก่ร่างกายหรือจิตใจ รัฐจะจ่ายค่าตอบแทนเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าขาดประโยชน์ทำมาหาได้ระหว่างไม่สามารถประกอบการทำงานได้ ค่าฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกาย หรือจิตใจ และค่าเสียหายอื่นตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร

2) ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ที่ได้รับความเสียหายแก่ร่างกายจนถึงแก่ความตาย หรือถูกฆ่าตาย รัฐจะจ่ายค่าตอบแทนเป็นเงินจำนวนตั้งแต่ 30,000 บาท แต่ไม่เกิน 100,000 บาท ค่าตอบแทนความเสียหายอื่น ได้แก่ ค่าจัดการศพ ค่าอุปการเลี้ยงดู ค่าเสียหายอื่น

อนึ่ง การจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายดังกล่าว คณะกรรมการจะจ่ายค่าตอบแทนเพียงใดหรือไม่ก็ได้ โดยคำนึงถึงพฤติการณ์ความร้ายแรงของการกระทำผิด และสภาพความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับ รวมทั้งโอกาสที่ผู้เสียหายจะได้รับการบรรเทาความเสียหายโดยทางอื่น

2.5.3 กลไกการช่วยเหลือโดยการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544

สำหรับ กลไกการช่วยเหลือโดยการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 นั้น รัฐได้จัดสรรงบประมาณจำนวนหนึ่ง เพื่อเป็นการบรรเทาความเสียหายให้แก่ผู้มีสิทธิได้รับค่าตอบแทนผู้เสียหาย นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้มีคณะกรรมการเป็นกลไกผู้มีอำนาจเพื่อพิจารณาจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายที่เรียกว่า “คณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา”⁸⁸ โดยมี “สำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา” ทำหน้าที่รับคำขอรับค่าตอบแทน พร้อมทำความเข้าใจเสนอต่อคณะกรรมการ หรือคณะอนุกรรมการรวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานอื่น หรือบุคคลอื่นเพื่อทราบข้อเท็จจริง หรือความเห็นที่เกี่ยวกับเงินค่าตอบแทนผู้เสียหาย เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหาย⁸⁹ นอกจากนี้ให้คณะกรรมการดังกล่าวมีอำนาจแต่งตั้ง

⁸⁸ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 7, 8 (1).

⁸⁹ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 15.

“คณะกรรมการ” เพื่อพิจารณาถ้อยคำขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหายและให้ความเห็นรวมทั้งข้อเสนอแนะต่อคณะกรรมการ⁹⁰ เพื่อให้คณะกรรมการมีคำวินิจฉัยโดยเร็ว

ในกรณีที่ คณะกรรมการคนใดมีความเห็นแย้งให้มีสิทธินำความเห็นแย้งของตนรวมในความเห็นพร้อมด้วยข้อเสนอแนะ นอกจากนี้ผู้มีสิทธิได้รับค่าตอบแทนผู้เสียหาย ให้ยื่นคำขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหาย ต่อคณะกรรมการภายในหนึ่งปี นับแต่วันที่ผู้เสียหายได้รู้ถึงการกระทำความผิด⁹¹ ในกรณีที่ผู้ยื่นคำขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหายไม่เห็นด้วยกับคำวินิจฉัยของคณะกรรมการ มีสิทธิอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ ภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำวินิจฉัยของคณะกรรมการ คำวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์ให้เป็นที่สุด⁹² ในการยื่นอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ ผู้มีสิทธิขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหาย อาจยื่นอุทธรณ์ต่อสำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา หรือต่อศาลจังหวัดที่ผู้ยื่นมีภูมิลำเนาอยู่ในเขต เพื่อส่งให้แก่ศาลอุทธรณ์ โดยถือว่าเป็นการยื่นอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ ในการวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์มีอำนาจได้สวนพยานหลักฐานเพิ่มเติม โดยสืบพยานเองหรืออาจแต่งตั้งให้ศาลชั้นต้นทำการแทน ในกรณีที่ศาลอุทธรณ์ได้มีคำวินิจฉัยให้จ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายมากกว่าที่คณะกรรมการอนุมัติ ให้จ่ายเงินค่าตอบแทนผู้เสียหายเพิ่มให้ครบจำนวนตามคำวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์ หากปรากฏในภายหลังว่าการกระทำที่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ได้อาศัยเป็นเหตุในการขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหายนั้น ไม่มีการกระทำผิดอาญา หรือ ไม่มีการกระทำเช่นนั้น ให้คณะกรรมการมีหนังสือแจ้งให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม หรือผู้มีสิทธิได้รับค่าตอบแทน คืนค่าตอบแทนที่รับไป แก่กระทรวงยุติธรรมภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่รับแจ้ง⁹³ ซึ่งสามารถอธิบายขั้นตอนการดำเนินการของผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมเพื่อให้ได้รับการช่วยเหลือโดยการได้รับค่าตอบแทนตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 ได้ดังนี้

⁹⁰ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 14.

⁹¹ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 22.

⁹² พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 25.

⁹³ พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544, มาตรา 19.

2.5.3.1 การยื่นคำขอ

ในการยื่นคำขอ ผู้มีสิทธิยื่นคำขอไม่ว่าจะเป็นผู้เสียหายหรือบุคคลที่มีสิทธิยื่นคำขอแทนผู้เสียหาย สามารถยื่นคำขอพร้อมเอกสารหลักฐานต่างๆ ต่อสำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา หรือสำนักงานยุติธรรมจังหวัดทุกจังหวัด ภายในกำหนดระยะเวลา 1 ปี นับแต่วันที่ผู้เสียหายได้รู้ถึงการกระทำความผิด

เมื่อเจ้าหน้าที่ของสำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา หรือสำนักงานยุติธรรมจังหวัดทุกจังหวัด ได้รับคำขอแล้วต้องแจ้งสิทธิและหน้าที่ให้ผู้ยื่นคำขอทราบโดยให้ผู้ยื่นคำขอกรอกคำขอตามแบบและบันทึกถ้อยคำของผู้ยื่นคำขอไว้ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ต้องตรวจสอบรายการตามคำขอให้ครบถ้วนและถูกต้องโดยมีเอกสารหลักฐานตามที่กฎหมายกำหนด⁹⁴

เมื่อได้ดำเนินการดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว เจ้าหน้าที่ต้องจัดให้มีการบันทึกการรับคำขอไว้ในสมุดบันทึกการรับคำขอหรือบันทึกลงในระบบคอมพิวเตอร์ และออกใบรับคำขอให้แก่ผู้ยื่นคำขอไว้เป็นหลักฐาน⁹⁵

2.5.3.2 การตรวจสอบและการสอบสวนคำขอในชั้นพนักงานเจ้าหน้าที่

เมื่อสำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา หรือสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ได้รับคำขอไว้แล้ว ให้ผู้อำนวยการสำนักงานฯ มอบหมายให้เจ้าหน้าที่คนใดคนหนึ่ง ตรวจสอบคำขอและดำเนินการแสวงหาข้อเท็จจริงดังต่อไปนี้⁹⁶

- 1) แสวงหาพยานหลักฐานทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง
- 2) รับฟังพยานหลักฐาน คำชี้แจง หรือความเห็นของผู้มีสิทธิยื่นคำขอ หรือพยานบุคคลหรือพยานผู้เชี่ยวชาญที่มีสิทธิยื่นคำขอกล่าวอ้าง
- 3) ตรวจสอบข้อเท็จจริงหรือความเห็นจากผู้มีสิทธิยื่นคำขอ พยานบุคคลหรือพยานผู้เชี่ยวชาญที่มีสิทธิยื่นคำขอกล่าวอ้าง
- 4) ออกไปตรวจสอบสถานที่

⁹⁴ โปรดดูระเบียบคณะกรรมการพิจารณาคำตอบแทนผู้เสียหาย และคำทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา ว่าด้วยการยื่นคำขอและวิธีพิจารณาคำขอ คำตอบแทนคำทดแทนและค่าใช้จ่าย พ.ศ. 2545, ข้อ 11.

⁹⁵ โปรดดูระเบียบคณะกรรมการพิจารณาคำตอบแทนผู้เสียหาย และคำทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา ว่าด้วยการยื่นคำขอและวิธีพิจารณาคำขอ คำตอบแทนคำทดแทนและค่าใช้จ่าย พ.ศ. 2545, ข้อ 10.

⁹⁶ โปรดดูระเบียบคณะกรรมการพิจารณาคำตอบแทนผู้เสียหาย และคำทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญาว่าด้วย การยื่นคำขอและวิธีพิจารณาคำขอ คำตอบแทนคำทดแทนและค่าใช้จ่าย พ.ศ. 2545, ข้อ 13 และ 14.

เมื่อเจ้าหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายรวบรวมพยานหลักฐานเสร็จแล้ว ให้ทำรายงานการตรวจสอบและสอบสวนโดยสรุปข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานพร้อมทั้งเสนอความเห็นของตนประกอบรายงานการตรวจสอบและสอบสวนต่อผู้อำนวยการสำนักงานฯ

หลังจากที่ผู้อำนวยการสำนักงานฯ ได้รับรายงานการตรวจสอบและสอบสวนดังกล่าวแล้วให้ตรวจสอบรายงานการตรวจสอบและสอบสวนพยานหลักฐานนั้น พร้อมทั้งทำความเห็นหรือข้อสังเกตให้เสร็จโดยเร็วแล้วเสนอต่อคณะกรรมการพิจารณากลับการจ่ายค่าตอบแทนแก่ผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญาเพื่อพิจารณา⁹⁷

2.5.3.3 การพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณากลับการจ่ายค่าตอบแทนแก่ผู้เสียหาย

เมื่อคณะกรรมการฯ ได้รับรายงานการตรวจสอบและสอบสวนพยานหลักฐานพร้อมทั้งความเห็นหรือข้อสังเกตจากผู้อำนวยการสำนักงานฯ ดังกล่าวแล้ว ให้คณะกรรมการฯ พิจารณารายงานการตรวจสอบและสอบสวนพยานหลักฐานพร้อมทั้งความเห็นหรือข้อสังเกตนั้น ถ้าหากรายงานการสอบสวนและความเห็นครบถ้วน ก็ให้คณะกรรมการฯ พิจารณาเสนอความเห็นต่อคณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญาได้

แต่หากคณะกรรมการฯ พิจารณารายงานการตรวจสอบและสอบสวนพยานหลักฐานและความเห็นแล้วเห็นว่าข้อเท็จจริงยังไม่ครบถ้วน คณะกรรมการฯ อาจส่งเรื่องให้สำนักงานฯ เพื่อหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติม หรือทำความเห็นใหม่ หรือส่งคืนสำนักงานดำเนินการตามขั้นตอนตามข้อ 2.5.3.2 หรือแสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมเอง ซึ่งในกรณีนี้คณะกรรมการฯ อาจให้ผู้มีสิทธิยื่นคำขอมาให้ถ้อยคำชี้แจงข้อเท็จจริงและแสดงหลักฐานก็ได้ และเมื่อคณะกรรมการฯ ได้ข้อมูลครบถ้วนแล้วจึงเสนอความเห็นต่อคณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญาเพื่อพิจารณาต่อไป⁹⁸

⁹⁷ โปรดดูระเบียบคณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา ว่าด้วยการยื่นคำขอและวิธีพิจารณาคำขอ ค่าตอบแทนค่าทดแทนและค่าใช้จ่าย พ.ศ. 2545, ข้อ 16.

⁹⁸ โปรดดูระเบียบคณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา ว่าด้วยการยื่นคำขอและวิธีพิจารณาคำขอ ค่าตอบแทนค่าทดแทนและค่าใช้จ่าย พ.ศ. 2545, ข้อ 25.

2.5.3.4 การพิจารณาวินิจฉัยของคณะกรรมการพิจารณาคำตอบแทนผู้เสียหาย

เมื่อผู้อำนวยการ (ในกรณีจำเป็นเร่งด่วนอาจเสนอเรื่องต่อคณะกรรมการฯ โดยไม่ต้องเสนอต่อคณะอนุกรรมการฯ เพื่อพิจารณาได้)⁹⁹ หรือคณะอนุกรรมการฯ เสนอความเห็นพร้อมด้วยเหตุผลให้คณะกรรมการฯ พิจารณา หากคณะกรรมการฯ พิจารณาแล้วมีความเห็นว่ามีข้อเท็จจริงครบถ้วนและสามารถมีคำวินิจฉัยได้ ให้คณะกรรมการฯ ดำเนินการต่อไปเพื่อมีคำวินิจฉัย

แต่หากคณะกรรมการฯ พิจารณาแล้วเห็นว่า ข้อเท็จจริงไม่ครบถ้วนและไม่สามารถออกคำวินิจฉัยได้ คณะกรรมการฯ อาจส่งเรื่องให้ทางสำนักงานฯ แสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติม หรือทำความเข้าใจใหม่ หรือส่งคืนสำนักงานฯ ดำเนินการตามขั้นตอนตามข้อ 2.5.3.2 หรือส่งเรื่องให้คณะอนุกรรมการฯ ทำความเห็นเพิ่มเติมหรือทำความเข้าใจใหม่ หรือคณะกรรมการฯ อาจดำเนินการแสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมเองก็ได้ เมื่อมีข้อเท็จจริงครบถ้วนและสามารถลงมติวินิจฉัยได้ ก็ให้เจ้าหน้าที่นามคณะกรรมการฯ จัดทำคำวินิจฉัยให้ประธานคณะกรรมการฯ ยืนยันและลงนามในคำวินิจฉัย และแจ้งให้ผู้ยื่นคำขอทราบต่อไป¹⁰⁰

2.5.3.5 การแจ้งคำวินิจฉัยของคณะกรรมการพิจารณาคำตอบแทนผู้เสียหาย

เมื่อคณะกรรมการฯ มีคำวินิจฉัย เจ้าหน้าที่เจ้าของสำนวนจะมีหนังสือแจ้งคำวินิจฉัยของคณะกรรมการฯ ให้แก่ผู้ยื่นคำขอทราบโดยเร็ว ในกรณีที่ผู้มีสิทธิยื่นคำขอไม่พอใจในคำวินิจฉัยของคณะกรรมการฯ ผู้มีสิทธิยื่นคำขออาจใช้สิทธิอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำวินิจฉัย¹⁰¹

2.5.3.6 การอุทธรณ์

ในการดำเนินการในกรณีที่มีการอุทธรณ์ ผู้ยื่นคำขอสามารถใช้สิทธิอุทธรณ์โดยยื่นต่อสำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญาหรือยื่นต่อศาลจังหวัดที่ผู้อุทธรณ์มีภูมิลำเนา เพื่อส่งต่อศาลอุทธรณ์ หลังจากนั้นศาลอุทธรณ์จะพิจารณาคำขออุทธรณ์และมีคำวินิจฉัย

⁹⁹ โปรดดูระเบียบคณะกรรมการพิจารณาคำตอบแทนผู้เสียหาย และคำทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลย ในคดีอาญา ว่าด้วยการยื่นคำขอและวิธีพิจารณาคำขอ คำตอบแทนคำทดแทนและค่าใช้จ่าย พ.ศ. 2545, ข้อ 18.

¹⁰⁰ โปรดดูระเบียบคณะกรรมการพิจารณาคำตอบแทนผู้เสียหาย และคำทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลย ในคดีอาญา ว่าด้วยการยื่นคำขอและวิธีพิจารณาคำขอ คำตอบแทนคำทดแทนและค่าใช้จ่าย พ.ศ. 2545, ข้อ 26.

¹⁰¹ โปรดดูระเบียบคณะกรรมการพิจารณาคำตอบแทนผู้เสียหาย และคำทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลย ในคดีอาญา ว่าด้วยการยื่นคำขอและวิธีพิจารณาคำขอ คำตอบแทนคำทดแทนและค่าใช้จ่าย พ.ศ. 2545, ข้อ 27.

2.5.3.7 การจ่ายเงิน

เมื่อคณะกรรมการฯหรือศาลอุทธรณ์มีคำวินิจฉัยให้จ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหาย ผู้มีสิทธิยื่นคำขอต้องยื่นคำขอรับเงินต่อสำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา ภายในระยะเวลาที่กำหนด หากผู้มีสิทธิไม่ดำเนินการยื่นคำขอรับเงินภายในระยะเวลาดังกล่าว ทางสำนักงานฯจะทำหนังสือแจ้งซ้ำเพื่อให้มาดำเนินการ แต่หากผู้มีสิทธิยื่นคำขอรับเงินภายในระยะเวลาที่กำหนดทางสำนักงานฯจะจ่ายเงินให้ภายใน 15 วันนับแต่วันที่มายื่นแบบคำขอรับเงิน

2.5.3.8 การเรียกเงินคืนและการดำเนินคดี

ในกรณีที่ปรากฏภายหลังต่อเจ้าหน้าที่ พนักงานเจ้าหน้าที่ ผู้อำนวยการ คณะอนุกรรมการฯ หรือคณะกรรมการฯ ว่า การกระทำที่ผู้เสียหายได้รับค่าตอบแทนนั้น ไม่เป็นความผิดอาญาหรือ ไม่มีการกระทำเช่นนั้น คณะกรรมการฯ จะต้องแจ้งให้ผู้เสียหายคืนค่าตอบแทนให้แก่กระทรวงยุติธรรมภายใน 30 วันนับแต่วันที่ได้รับแจ้ง¹⁰² หากผู้เสียหายไม่คืนเงินก็จะมีการดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป

กล่าวโดยสรุป กลไกในการช่วยเหลือผู้เสียหายโดยการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหาย และเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาโดยรัฐ ซึ่งรัฐได้จัดสรรงบประมาณจำนวนหนึ่งเพื่อบรรเทาความเสียหายแก่ผู้มีสิทธิได้รับค่าตอบแทนผู้เสียหายโดยมี “คณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา” เป็นผู้มีอำนาจในการพิจารณาจ่ายค่าตอบแทนและมี “สำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา” ทำหน้าที่รับคำขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหายพร้อมทั้งเสนอความเห็นต่อคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการ เพื่อพิจารณาจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายในกรณีที่ ผู้มีสิทธิได้รับค่าตอบแทนผู้เสียหาย ไม่เห็นด้วยกับคำวินิจฉัยของคณะกรรมการ ผู้มีสิทธิได้รับค่าตอบแทนก็มีสิทธิอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำวินิจฉัย คำวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์ให้เป็นที่สุด อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐได้จ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายให้แก่ผู้มีสิทธิได้รับค่าตอบแทนผู้เสียหายไปแล้ว รัฐไม่สามารถสวมสิทธิผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมได้เบียดเอากับผู้กระทำผิดได้

¹⁰² โปรดดูระเบียบคณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา ว่าด้วยการยื่นคำขอและวิธีพิจารณาคำขอ ค่าตอบแทนค่าทดแทนและค่าใช้จ่าย พ.ศ. 2545, ข้อ 28.

2.6 การช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

นอกจากผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาจะมีสิทธิได้รับการช่วยเหลือโดยการชดเชยเสียหายโดยรัฐตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมก็ยังมีสิทธิในการได้รับการช่วยเหลือโดยการใช้สิทธิทางศาลได้ด้วย โดยสิทธิดังกล่าวนี้ได้รับรองไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมหลักเกณฑ์ให้ผู้เสียหายมีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนจากจำเลยได้ ในคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ และผู้เสียหายมีสิทธิที่จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพราะเหตุได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกาย จิตใจ หรือได้รับความเสื่อมเสียต่อเสรีภาพในร่างกาย ชื่อเสียงหรือได้รับความเสียหายในทางทรัพย์สินอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดของจำเลย ซึ่งผู้เสียหายสามารถยื่นคำร้องต่อศาลที่พิจารณาคดีอาญาขอให้บังคับจำเลยชดเชยค่าสินไหมทดแทนแก่ตนได้¹⁰³

เมื่อมีการกระทำความผิดทางอาญาเกิดขึ้น และการกระทำนั้นก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องในทางแพ่งหรือที่เรียกว่า คดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 ได้บัญญัติให้ ผู้ทำละเมิดต้องชดเชยค่าสินไหมทดแทนเพื่อการทำละเมิดด้วย ซึ่งค่าเสียหายดังกล่าวได้แก่ การคืนทรัพย์สิน การใช้ราคาทรัพย์สิน และค่าเสียหายเพื่อความเสียหายอย่างใดๆ ที่เกิดขึ้น¹⁰⁴ แต่เดิมการดำเนินคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาในคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ฟ้องนั้น มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ กล่าวคือ พนักงานอัยการมีอำนาจเพียงขอให้ศาลบังคับจำเลยคืนทรัพย์สินหรือใช้ราคาในความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินบางประเภทเท่านั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 ที่ให้อำนาจพนักงานอัยการยื่นคำร้องขอทรัพย์สินคืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินในกรณีที่ไม่สามารถคืนทรัพย์สินได้แทนผู้เสียหาย โดยเรียกเอาจากจากผู้กระทำความผิดในความผิดอาญา 9 ประการ โดยไม่รวมความผิดอื่นๆ ด้วยเช่นการทำร้ายร่างกาย การกระทำต่อเสรีภาพ เป็นต้น นอกจากนั้นผู้เสียหายซึ่งได้รับความเสียหายอย่างอื่นที่ประสงค์จะเรียกค่าสินไหมทดแทนจากจำเลยต้องไปดำเนินคดีส่วนแพ่งด้วยตนเองและต้องเสียค่าธรรมเนียมในการดำเนินคดี ทำให้ผู้เสียหายเหล่านั้นได้รับความเดือดร้อนโดยไม่เป็นธรรม ดังนั้น ต่อมาจึงได้มีการแก้ไขกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ให้ผู้เสียหายมีสิทธิยื่นคำร้องขอให้จำเลยชดเชยค่าสินไหมทดแทนเข้ามาในคดีอาญาที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ได้ โดยไม่ต้องฟ้องเป็นคดีต่างหาก รวมทั้งยกเว้นค่าธรรมเนียมสำหรับ

¹⁰³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 วรรคแรก แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2548, มาตรา 3.

¹⁰⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 438 วรรคสอง.

การดำเนินกระบวนการพิจารณาดังกล่าวให้แก่ผู้เสียหายอันเป็นกลไกตามกฎหมายเพื่อให้ความช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม ให้ได้รับการชดเชยค่าเสียหายโดยเร็วและเป็นธรรมแก่ผู้เสียหายยิ่งขึ้น

โดยอาจแยกพิจารณาหลักเกณฑ์การเรียกค่าสินไหมทดแทนในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 ได้ ดังนี้

2.6.1 ผู้มีสิทธิยื่นคำร้อง

ผู้มีสิทธิยื่นคำร้องเข้ามาในคดีอาญาตามบทบัญญัติมาตราดังกล่าวนั้น หมายถึงผู้มีอำนาจในการฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา เป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดอาญาโดยผู้เสียหายมีสิทธิที่จะฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ตามสิทธิของตนตามกฎหมายลักษณะละเมิดเช่นเดียวกับคดีแพ่งธรรมดา กล่าวคือต้องเป็นผู้ที่ถูกโต้แย้งเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของตนในทางแพ่ง¹⁰⁵ แล้วยังต้องเป็นผู้เสียหายในคดีอาญาด้วย¹⁰⁶ รวมถึงผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 4 มาตรา 5 และ มาตรา 6 ดังนั้นความรับผิดชอบของรัฐบางอย่างหากทำให้เอกชนคนใดได้รับความเสียหายโดยตรงด้วยแล้ว เอกชนผู้ที่ได้รับความเสียหายนั้นย่อมอยู่ในฐานะเป็นผู้เสียหายมีอำนาจยื่นคำร้องเข้ามาในคดีอาญาเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ โดยผู้เสียหายที่จะมีสิทธิในการยื่นคำร้องเข้ามาในคดีอาญาที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์นั้น จะต้องเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัย ซึ่งหมายถึงผู้เสียหายจะต้องไม่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดอาญาด้วย

ในกรณีผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายที่ถูกทำร้ายถึงตายหรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจัดการเองได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 5 (2) ที่เป็นบิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือเป็นบิดาที่อยู่กินกันฉันสามีภริยากับมารดาของผู้เสียหายโดยมิได้จดทะเบียนสมรสกันกับมารดาผู้เสียหาย แม้ว่าจะเป็นผู้เสียหายที่มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายโดยตรงในการดำเนินคดีอาญาได้ก็ตาม หากบุตรที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายถูกทำร้ายถึงตายบิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายนี้ก็ไม่ใช่ทายาทของผู้เสียหายโดยตรงที่ถึงแก่ความตาย จึงไม่มีสิทธิที่จะได้รับมรดกของบุตรที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้นบรรดาสิทธิต่างๆ ที่ทายาทผู้ตายจะมีสิทธิเรียกร้องทางแพ่งให้จำเลยชดเชย อันได้แก่ ค่าปลงศพ และค่าใช้จ่ายอันจำเป็นอย่างอื่น¹⁰⁷ ค่ารักษาพยาบาล ค่าเสียหายที่ต้องขาดประโยชน์ทำมาหาได้เพราะไม่สามารถประกอบกิจการงานได้ บิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายของ

¹⁰⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, มาตรา 55.

¹⁰⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 2 (4).

¹⁰⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 443 วรรคหนึ่ง.

ผู้เสียหายโดยตรงจึงไม่สามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนดังกล่าวนี้ได้¹⁰⁸ อีกทั้งเมื่อมิได้เป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย บุตรที่ถูกฆ่าตายจึงไม่มีหน้าที่ที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดู¹⁰⁹ แม้ว่าในทางปฏิบัติก่อนตายบุตรจะได้อุปการะเลี้ยงดูบิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายอยู่ก็ตาม ก็ถือไม่ได้ว่าเหตุที่บุตรตายลงนั้นจะทำให้บิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายต้องขาดไร้อุปการะตามกฎหมาย บิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายจึงไม่มีสิทธิที่จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพราะเหตุบุตรได้รับอันตรายแก่ชีวิต อันเนื่องมาจากการกระทำความผิดของจำเลย จึงไม่มีสิทธิที่จะยื่นคำร้องขอให้บังคับจำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา 44/1¹¹⁰

ส่วนกรณีผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายที่ถูกทำร้ายถึงตายหรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจัดการเองได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 5 (2) ที่เป็นบุตรที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายที่บิดาได้รับรองแล้วโดยพฤตินัยนั้น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1627 ได้วางหลักว่า “บุตรนอกกฎหมายที่บิดาได้รับรองแล้วโดยพฤตินัย ถือว่าเป็นผู้สืบสันดานเหมือนบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย” กล่าวคือ หากบิดาได้แสดงออกว่าเป็นการรับรองบุตรโดยพฤตินัย เช่น ให้ใช้นามสกุล อุปการะให้เล่าเรียนศึกษา แสดงออกต่อบุคคลทั่วไปว่าเป็นบุตรของตน บุตรนอกกฎหมายนั้นก็จะมิสิทธิเช่นเกี่ยวกับบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายจึงเป็ฯทายาทมิสิทธิที่จะรับมรดกของบิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายได้ และมีสิทธิที่จะเรียกร้องให้จำเลยผู้ละเมิดชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ตนได้ จึงสามารถยื่นคำร้องตามมาตรา 44/1 เพื่อขอให้บังคับจำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ตนได้ แต่เมื่อเป็นบุตรที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายจึงไม่มีสิทธิที่จะเรียกค่าขาดไร้อุปการะได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1564 ประกอบมาตรา 443 วรรคสาม¹¹¹

ส่วนพนักงานอัยการไม่สามารถฟ้องคดีเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนแทนผู้เสียหายหรือยื่นคำร้องเข้ามาในคดีอาญาเพื่อบังคับให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายได้ พนักงานอัยการมีอำนาจเพียงเรียกให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินที่ผู้เสียหายต้องเสียไปเนื่องจากการกระทำความผิดฐานลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ โจรสลัด กรรโชก น้อโกง ยักยอก หรือรับของโจรเท่านั้น อันเป็นการเรียกให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินแทนผู้เสียหาย¹¹² แต่เมื่อพนักงานอัยการได้

¹⁰⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 443 วรรคสอง.

¹⁰⁹ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, มาตรา 1563.

¹¹⁰ ธานีศ เกศวพิทักษ์. (2550). คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1 ภาค 1-2 (มาตรา 2-157). หน้า 539.

¹¹¹ แหล่งเดิม.

¹¹² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 43.

เรียกให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินแทนผู้เสียหายแล้ว ผู้เสียหายจะยื่นคำร้องขอต่อศาลให้บังคับจำเลยให้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ตนตาม มาตรา 44/1 สำหรับทรัพย์สินหรือราคาทรัพย์สินนั้นอีกไม่ได้

2.6.2 ประเภทความผิดที่จะเรียกร้องได้

คดีที่ผู้เสียหายในคดีอาญามีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทน ได้แก่ ความผิดที่ทำให้ผู้เสียหายในคดีอาญาได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกาย จิตใจ หรือได้รับความเสื่อมเสียต่อเสรีภาพในร่างกาย ชื่อเสียง หรือทรัพย์สิน

2.6.3 ประเภทสิทธิที่จะเรียกร้องได้

บทบัญญัติในมาตรา 44/1 วรรคหนึ่ง ได้กำหนดให้ผู้เสียหายในคดีอาญาร้องขอให้จำเลยชดใช้ “ค่าสินไหมทดแทน” ได้ซึ่งอาจพิจารณาความหมายของ “ค่าสินไหมทดแทน” ได้จากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งได้แก่ การเรียกร้องเอาทรัพย์สิน การเรียกร้องให้ใช้ราคาทรัพย์สิน หรือการเรียกร้องค่าเสียหาย

นอกจากนั้น ในมาตรา 44/1 วรรคสาม ยังได้บัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่า จะมีคำขอประการอื่นที่มีใช้การชดใช้ค่าสินไหมทดแทนอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดของจำเลยในคดีอาญาไม่ได้ เช่น ในคดีหมิ่นประมาทผู้เสียหายมีสิทธิเพียงเรียกให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายเท่านั้น แต่จะขอให้ประกาศโฆษณาคำพิพากษาไม่ได้

2.6.4 ประเภทคดีที่จะเรียกร้องได้

สิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญาที่จะเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนตาม มาตรา 44/1 ได้นั้น จะต้องเป็นคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์เท่านั้น

2.6.5 การยื่นคำร้อง

1) ระยะเวลายื่นคำร้อง

การใช้สิทธิเรียกร้องดังกล่าวนี้ ผู้เสียหายต้องยื่นคำร้องก่อนเริ่มสืบพยาน และหากไม่มีการสืบพยานในคดีนั้น เช่น จำเลยให้การรับสารภาพ (ในกรณีที่ไม่ต้องมีการสืบพยานประกอบคำสารภาพของจำเลย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 176) จะต้องยื่นคำร้องก่อนศาลชั้นต้นวินิจฉัยชี้ขาดคดี

2) รายละเอียดของคำร้อง

กฎหมายได้กำหนดให้ผู้ยื่นคำร้องต้องแสดงรายละเอียดตามสมควรเกี่ยวกับความเสียหายและจำนวนค่าสินไหมทดแทนที่เรียกร้อง และหากศาลเห็นว่า คำร้องยังขาดสาระสำคัญในบางเรื่องศาลอาจมีคำสั่งให้ผู้ร้องแก้ไขคำร้องให้ชัดเจนได้

นอกจากนั้น คำร้องดังกล่าวต้องสอดคล้องกับคำฟ้องของพนักงานอัยการด้วย หากขัดหรือแย้งกับคำฟ้องในคดีอาญาของพนักงานอัยการดังกล่าว ก็จะขอใช้สิทธิเรียกร้องตามมาตรา 44/1 นี้ไม่ได้ โดยจะต้องไปดำเนินการฟ้องร้องเองตามมาตรา 40

2.6.6 มาตรการบังคับตามคำร้องหลังศาลมีคำพิพากษา

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 50 บัญญัติว่า ในกรณีที่ศาลสั่งให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สิน หรือค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายตามมาตรา 43 มาตรา 44 หรือมาตรา 44/1 ให้ถือว่าผู้เสียหายนั้นเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษา

เมื่อพิจารณามาตรการบังคับในการเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหายดังกล่าวแล้ว เห็นว่าผู้เสียหายจะต้องดำเนินการบังคับคดีดังเช่น เจ้าหนี้ตามคำพิพากษาในคดีแพ่ง โดยเป็นหน้าที่ที่ผู้กระทำความผิดในฐานะที่ตกเป็นลูกหนี้ตามคำพิพากษาจะต้องชำระค่าเสียหายแก่ผู้เสียหาย และหากไม่ชำระผู้เสียหายก็ต้องดำเนินการบังคับคดีโดยนำเจ้าพนักงานบังคับคดียึดทรัพย์ของจำเลย เพื่อยายทอดตลาดบังคับคดีต่อไป โดยการบังคับเอาแก่ทรัพย์สินดังกล่าวก็ต้องอยู่ภายใต้บทบัญญัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 271 โดยผู้เสียหายจะต้องดำเนินการบังคับคดีภายใน 10 ปี นับจากศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด กล่าวคือ ผู้เสียหายจะต้องดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) เมื่อครบกำหนดตามคำบังคับแล้วจำเลยยังไม่ชำระหนี้ตามคำพิพากษา ผู้เสียหายต้องร้องขอต่อศาลเพื่อศาลได้ออกหมายบังคับคดี
- 2) หลังจากศาลได้ออกหมายบังคับคดีแล้ว ต้องแจ้งต่อเจ้าพนักงานบังคับคดีว่าศาลได้มีการออกหมายบังคับคดีแล้ว
- 3) แลลงต่อเจ้าพนักงานบังคับคดีให้ยึดหรืออายัดทรัพย์สินของจำเลย เพื่อดำเนินการขาดทอดตลาดนำเงินมาชำระแก่ผู้เสียหายในฐานะเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาต่อไป

ดังนั้น เห็นว่าหลักเกณฑ์การให้ผู้เสียหายมีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนจากจำเลยดังกล่าวข้างต้น แม้เป็นการปรับปรุงกลไกที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เพื่อช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมให้ได้รับความคุ้มครองมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นปัญหาในทางปฏิบัติ และเป็นภาระแก่ผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรม เนื่องจากผู้เสียหายส่วนใหญ่ นอกจากจะไม่ทราบว่าสิทธิเช่นนี้แล้ว ก็ยังค่อนข้างลำบากที่จะทำคำร้องได้เอง ทั้งผู้กระทำความผิดโดยทั่วไปก็มีฐานะยากจน จึงไม่มีทรัพย์สินที่จะยึดมาบังคับตามมาตรการที่กฎหมายบัญญัติไว้ได้ มาตรการดังกล่าว จึงไม่อาจบังคับเอาแก่ผู้กระทำความผิดได้ในทุกกรณี และไม่อาจช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมได้อย่างแท้จริง

2.7 บทบาทของพนักงานอัยการในการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

องค์กรอัยการในฐานะที่เป็นองค์กรหลักสำคัญในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่มีภารกิจหลักในการอำนวยความยุติธรรมให้แก่คู่ความทุกฝ่ายแห่งคดี ส่วนอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการในประเทศไทยนั้นอาจกล่าวได้ในภาพรวมว่ามีอยู่ 3 ประการ อันได้แก่ อำนาจหน้าที่ในชั้นสอบสวนฟ้องร้อง อำนาจหน้าที่ในการดำเนินคดีอาญาในศาล และอำนาจหน้าที่ในการบังคับตามคำพิพากษา¹¹³ นอกจากพนักงานอัยการจะเป็นผู้รับหน้าที่ในการดำเนินคดีอาญาแก่ผู้ฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมายในทางอาญาแล้ว อัยการยังมีหน้าที่รักษาคุ้มครองผลประโยชน์ของรัฐโดยทำหน้าที่ฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาหรือคดีแพ่งแทนรัฐ หรือเข้าว่าต่างแก่ต่างในคดีอาญาหรือคดีแพ่งแทนรัฐ¹¹⁴

หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐถือว่า รัฐเป็นผู้เสียหาย และเจ้าพนักงานของรัฐผู้มีอำนาจหน้าที่ดำเนินคดีอาญา คือพนักงานอัยการในฐานะองค์กรแห่งรัฐที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางผู้ขับเคลื่อนให้กระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นไปอย่างยุติธรรม ทั้งนี้ตามแนวทางว่าด้วยบทบาทของอัยการ ค.ศ. 1990 ตามมาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด กำหนดว่า “อัยการต้องคุ้มครองผลประโยชน์ของสาธารณชน ดำรงในความยุติธรรมโดยปราศจากอคติ ปฏิบัติอย่างเหมาะสมทั้งต่อผู้ถูกกล่าวหาและผู้เสียหาย ให้ความใส่ใจอย่างละเอียดรอบคอบต่อพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในคดี¹¹⁵ การดำเนินคดีของอัยการจึงเป็นการบริหารงานยุติธรรมที่ต้องมีความเชื่อมโยงประสานกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการรักษาความสงบเรียบร้อย ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐและเพื่อให้สามารถคุ้มครองประโยชน์สาธารณชนได้อย่างมีประสิทธิภาพตามหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ

แนวความคิดในการดำเนินการในทางแพ่งจะแตกต่างกับการดำเนินการในทางอาญาของพนักงานอัยการ ตามพระราชบัญญัติองค์กรอัยการและพนักงานอัยการ พ.ศ. 2553 เพราะบทบาทหน้าที่ของพนักงานอัยการในทางแพ่ง พนักงานอัยการจะใช้หลักในการดำเนินคดีอาญาโดยดุลพินิจมาใช้ในทางแพ่งไม่ได้ เนื่องจากมีที่มาจากหลักการดำเนินคดีที่แตกต่างกัน เพราะในการ

¹¹³ โกเมน ภัทรภิรมย์. (2533). “งานอัยการในกระบวนการยุติธรรม.” อัยการกับการสอบสวนคดีอาญารวมบทความเกี่ยวกับการสอบสวนคดีอาญานานาชาติ. หน้า 1.

¹¹⁴ พระราชบัญญัติองค์กรอัยการและพนักงานอัยการ พ.ศ. 2553, มาตรา 14.

¹¹⁵ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, ชาดิ ชัยเดชสุริยะ และณัฐวสา ฉัตรไพบุลย์. (2547). มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา. หน้า 152-156.

ดำเนินในทางแพ่งนั้น รัฐซึ่งเป็นคู่กรณีกับเอกชนจะได้รับหรือเสียผลประโยชน์โดยตรง ส่วนหลักการในทางอาญานั้น เป็นเรื่องที่รัฐไม่ได้เสียหายโดยตรงจากการกระทำความผิดเพียงแต่ถือว่ารัฐได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดนั้นด้วย เพื่อรัฐจะได้ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมได้

แนวคิดที่มาของบทบาทของพนักงานอัยการในการดำเนินคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 มีดังนี้

ประการแรก เป็นอำนาจหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยหรือการดำเนินคดีอาญาตามหน้าที่ของพนักงานอัยการนั่นเอง

ประการที่สอง เป็นอำนาจหน้าที่ในการคุ้มครองรักษาสิทธิเสรีภาพและผลประโยชน์ของสาธารณชน และยังมีอำนาจหน้าที่คุ้มครองประโยชน์ของประชาชนตามดุลพินิจของพนักงานอัยการที่จะดำเนินการตามสมควร ซึ่งมีในกฎหมายหลายฉบับ แต่กฎหมายที่เป็นหัวใจของการดำเนินคดีอาญา ก็คือ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และกล่าวได้ว่า การปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานอัยการนั้น พนักงานอัยการควรจะคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและประโยชน์ของผู้เสียหายจำเลย และของสังคมพร้อมๆ กัน¹¹⁶

ทั้งนี้ เหตุผลในการให้อำนาจพนักงานอัยการฟ้องขอให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินแทนผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 ได้ เนื่องจากเป็นคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา ซึ่งมีความมุ่งหมายที่จะรวมการพิจารณาคดีแพ่งและคดีอาญาที่มีเนื้อหา หรือมูลคดีเรื่องเดียวเข้าด้วยกัน เพื่อความสะดวก รวดเร็วในการดำเนินกระบวนการพิจารณาของศาลและคู่ความนั่นเอง ซึ่งบัญญัติว่า “คดีลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ โจรสลัด กรรโชก น้อโกง ยักยอก หรือรับของโจร ถ้าผู้เสียหายมีสิทธิที่จะเรียกร้องทรัพย์สินหรือราคาที่เขาสูญเสียไปเนื่องจากการกระทำความผิดคืน เมื่อพนักงานอัยการยื่นฟ้องคดีอาญา ก็ให้เรียกทรัพย์สินหรือราคาแทนผู้เสียหายด้วย” ที่มาของแนวความคิดเรื่องอำนาจของพนักงานอัยการในการดำเนินคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญานั้น มิใช่เป็นแนวความคิดเรื่องอำนาจดำเนินคดีแพ่งของพนักงานอัยการซึ่งจะแตกต่างกัน ถือว่าเป็นคดีอาญาอยู่แต่มีคำขอส่วนแพ่งรวมอยู่ด้วย ดังนั้น จึงมิใช่การดำเนินคดีแพ่งโดยแท้ ซึ่งวิธีพิจารณาในส่วนนี้ ต่างกับวิธีพิจารณาที่เป็นการดำเนินคดีแพ่งโดยแท้¹¹⁷

¹¹⁶ กุลพล พลวัน. (2528, มกราคม). “บทบาทของพนักงานอัยการในการดำเนินคดีอาญา.” วารสารอัยการ, 8, 85. หน้า 34.

¹¹⁷ วัชร พิงฆารักษ์. (2539). การคุ้มครองสิทธิในการขอคืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินของผู้เสียหายในคดีอาญา. หน้า 65-66.

การเริ่มต้นคดีแพ่งโดยแท้ของพนักงานอัยการ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

- 1) คดีที่ต้องตั้งต้นที่พนักงานอัยการ ซึ่งพนักงานอัยการเข้าไปในคดีในฐานะตัวความหรือคู่ความเอง
- 2) คดีที่ว่าต่างหรือแก่ต่าง ที่พนักงานอัยการเข้าไปในคดีและดำเนินคดีอย่างทนายความทำหน้าที่ว่าต่างหรือแก่ต่างให้กับตัวความ¹¹⁸

ส่วนการขอให้จำเลยคืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินแทนผู้เสียหายในคดีอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 มิใช่การดำเนินคดีแพ่งที่พนักงานอัยการทำหน้าที่ทนายความให้ผู้เสียหายโดยตรง แต่เป็นกรณีที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญากำหนดอำนาจหน้าที่ให้ผู้มีอำนาจกระทำได้ โดยเป็นการดำเนินคดีอาญาแทนรัฐต่อจำเลยในความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ ซึ่งอยู่ในขอบเขตลักษณะการทำงานตามอำนาจหน้าที่ คือ เพื่อคุ้มครองสิทธิและผลประโยชน์ของประชาชน ทั้งนี้พนักงานอัยการในฐานะองค์กรหลักในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของรัฐ นอกจากจะต้องปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมซึ่งเป็นหน้าที่ในการรับผิดชอบสูงสุดของรัฐตามหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐแล้ว ยังมีภาระหน้าที่ตามกฎหมายในการรักษาสีทธิผลประโยชน์อีกมากมาย ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ¹¹⁹

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ตามบทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 ได้กำหนดให้อัยการที่ฟ้องคดีอาญาสามารถเรียกร้องสิทธิในทางแพ่งแทนผู้เสียหายได้ แต่ก็ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เสียหายในคดีอาญาในการได้รับการเยียวยาความเสียหายจากผู้กระทำความผิดได้อย่างทั่วถึงและโดยง่าย เพราะการใช้สิทธิทางแพ่งในการเรียกค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา 43 ถูกจำกัดให้ทำได้เฉพาะในคดีที่เป็นความผิดเกี่ยวกับทรัพย์เพียง 9 ฐานความผิด คือ ความผิดฐานลักทรัพย์ รั่วราวทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ โจรสลัด กรรโชกทรัพย์ นอโกง ยักยอก และรับของโจร และค่าสินไหมทดแทนที่จะเรียกได้ ก็มีเพียงการขอให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินที่ถูกประทุษร้ายเท่านั้น พนักงานอัยการจะใช้อำนาจเรียกให้จำเลยชดเชยค่าสินไหมทดแทนอื่นๆ นอกจากขอให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินไม่ได้ เมื่อพิจารณามาตรา 43 แล้ว จะเห็นได้ว่า การชดเชยค่าเสียหายโดยผู้กระทำความผิดในคดีแพ่งเกี่ยวข้องกับคดีอาญาในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยมีข้อจำกัดตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 คือ ต้องเป็นความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ 9 ฐานความผิดที่ระบุไว้ และต้องเป็นการขอให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินที่ถูกประทุษร้ายเท่านั้น หากผู้เสียหายที่ตกเป็นเหยื่อแห่งอาชญากรรมอื่นที่

¹¹⁸ พระราชบัญญัติองค์กรอัยการและพนักงานอัยการ พ.ศ. 2553, มาตรา 14.

¹¹⁹ วังระ พิงชลารักษ์, เล่มเดิม, หน้า 75-76.

นอกเหนือจากฐานความผิดดังกล่าว หรือแม้จะเป็นความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน 9 ฐานความผิดที่ระบุไว้ก็ตาม แต่หากผู้เสียหายประสงค์จะเรียกค่าเสียหายหรือเรียกร้องสิทธิประการอื่นที่มีได้เป็นการขอให้คืน หรือใช้ราคาทรัพย์สินที่ถูกประทุษร้าย ผู้เสียหายจะต้องไปฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนด้วยตนเอง โดยเสียค่าธรรมเนียมและค่าใช้จ่ายต่างๆ เหมือนคดีแพ่งทั่วไปซึ่งทำให้เกิดภาระและความยุ่งยากแก่ผู้เสียหาย

ต่อมาได้มีนักกฎหมายเสนอแนวความคิดในบทบาทของพนักงานอัยการในการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายในคดีแพ่งเกี่ยวกับคดีอาญาเพิ่มเติมดังนี้

วิระพล ตั้งสุวรรณ ได้ศึกษาวิจัย เรื่องการคุ้มครองผู้เสียหายโดยกระบวนการยุติธรรม และพบว่าจะต้องมีการสร้างความสมดุลระหว่างสิทธิของจำเลยกับผู้เสียหายที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม โดยกล่าวว่า การฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายในคดีแพ่งเกี่ยวกับคดีอาญา ยังเป็นอุปสรรคสำหรับผู้เสียหายที่จะดำเนินการในเรื่องดังกล่าว จึงได้เสนอแนวคิดให้มีการแก้ไขบทบัญญัติใน ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 ว่า บทบัญญัตินี้ให้อำนาจแก่พนักงานอัยการมีสิทธิเรียกร้องทรัพย์สินหรือราคาของผู้เสียหายสูญเสียไป เนื่องจากการกระทำความผิดขึ้นได้ เฉพาะความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินเพียง 9 ประเภท เท่านั้น จึงควรบัญญัติให้พนักงานอัยการดำเนินการเรียกร้องทรัพย์สินหรือราคาหรือความเสียหายในความผิดอื่นๆ เพิ่มเติมแทนผู้เสียหายด้วย โดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาล¹²⁰

ปัจจุบันการดำเนินคดีแพ่งเกี่ยวกับคดีอาญาของไทยได้ถูกแก้ไขเพิ่มเติม โดย พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2548 ซึ่งกำหนดมาตรการให้ผู้เสียหายอาจเรียกร้องความเสียหายที่ตนเองได้รับ ไม่ว่าจะเป็นความเสียหายแก่ชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ ชื่อเสียง หรือทรัพย์สิน¹²¹ ซึ่งเป็นความเสียหายอันเป็นคดีแพ่งเกี่ยวกับคดีอาญา โดยเป็นการขยายสิทธิเรียกร้องให้แก่ผู้เสียหายที่จะเรียกร้องได้ในคดีของพนักงานอัยการที่ได้ฟ้องคดีอาญาแก่จำเลย เป็นอีกทางเลือกหนึ่งก็ตาม แต่มาตรการดังกล่าวก็ไม่ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ให้พนักงานอัยการดำเนินการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่ออาชญากรรมในคดีแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็น การค้นหาความจริงเกี่ยวกับความเสียหาย และแสดงพยานหลักฐานหรือนำสืบพินิจเกี่ยวกับผู้เสียหาย ซึ่งขั้นตอนดังกล่าวยังคงเป็นภาระแก่ผู้เสียหายอยู่

¹²⁰ วิระพล ตั้งสุวรรณ. เล่มเดิม. หน้า 60-64.

¹²¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 44/1.

นอกจากนั้น หากศาลมีคำพิพากษาให้ผู้กระทำผิดคืนหรือใช้ราคาทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหาย ให้ถือว่าผู้เสียหายเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษา¹²² เห็นว่าผู้เสียหายยังคงต้องดำเนินการบังคับคดีด้วยตนเอง ไม่มีบทกฎหมายให้อำนาจหรือบังคับให้พนักงานอัยการดำเนินการช่วยเหลือผู้เสียหายในการบังคับคดีแต่อย่างใด

¹²² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 50.